

ספר

שפת יתר

להחכם האלהי רבי אברהם בן עזרא זצ"ל

להציל את באורי רבנו סעדיה גאון זצ"ל מן ההשגות אשר השיג עליו המדקדק הקדמון ר' אדונים הלוי הנודע בשם דונש בן לברט. ובסוף הספר נלווה ספר הצחוק שני שירים נחמדים על שחוק השאך, האחד מהר"א בן עזרא והשני לה"ר מגשטור. אבן יחייא נוחם עדין.

ובראש הספר דבר אל הקורא מהחכם המליץ נואיר הלוי לעטערים.

עם

תולדות בן עזרא

ממני הצעיר

דובערוש בן אלכסנדר מורש

ווארשא

ברפוס דובערוש מורש. נאלעווקי 39

Сеферъ „СФАСЪ ІЕСЕРЪ“

т. е. КРИТИКА

Соч. АВРАМЪ АВЕЙНЪ ЭЗРО

—
מ

נדפס מחדש ע"י הוצאת מקור בע"מ
ירושלים, תש"ל

Дозволено Цензурою.
Варшава, 29 Іюля 1895 года.

אמר הצעיר הכותב: להקל על המעיין למצוא דברי חפץ לספר הנכבד הזה, סדרתי לוח מורה מקום מכל הפסוקים והענינים המבוארים בו, ועשיתי בהם סימנים למען יוכל למצוא בנקל מבוקשו, ותברכני נפשו.

קכ"ב	אכאיהם
ס"ח	לא שערס אבותיכם
ט"ד	פרעות אויב
ק"ח	או הנסה אלהים
	יהושע
קנ"ט	הארון הכריח
קכ"ה	אלהים קדושים
	שמואל
קמ"ב	כלו בבית
קכ"ז	ויאמר עד
ס"ח	דבר התלך נחון
	מלכים
קנ"ח	בחיל כבד
	ישעיה
כ"ב	כמהפכת זרים
מ"ו	מאלים אשר חמדחם
ק"ב	כי יבשו מאלים
ל"א	בן עבאל
ט"ו	אור העודה
קמ"ט	ובסיליהם
מ"ז	בראש אמיר
קמ"ח	בעים רוחו
קכ"א	מכוש מצטט
פ"ז	כדור
ג'	מאירוח אוסה
קנ"ב	הלומי יין
קכ"ד	בשובה ונחח

בראשית

כ"ט	טרף צפיה
י"ב	גנובחי יום
י"ג	ותאמר לאה בגד
כ'	וצדני
ו'	לעזק
פ"א	ותלה
ע"ט	כברת ארץ
נ"ח	כי יבא שילה
קמ"ד	סוטה
קמ"ו	עקרו שור
	שמות
ק"מ	שכסרוח
ק"מ	בלבח אש
פ"ח	נערמו
פ"ט	וחען להם
כ"ד	ומלקחיה ומחחוחיה
	ויקרא
ל"ג	ירקק
	במדבר
מ'	לשד השמן
ל"ו	משרח ענבים
ב'	כאהלים נטע ה'
	דברים
א'	כימים אשר ישבחה
קכ"ד	כי יסיר אח בקד
ל"ט	ולחומי רשף

וחשליך במגולות ים כל חטאת ק"א
כל קדושים עמך ק"א

תהלים

העלים לעשות צרה ח
ביקרוחך י
לגאונים חא
אדדס עד בית אלהים יד
ידבר עמים טו
נסכיהס מוס יז
יעז בהחו יט
מי כמוך חסין כ"ה
ויחננו כ"ה
חלכאים כ"ז
במחיס חפשי כ"ח
ישמע אל ויענס כ"ט
על דל שפתי קל"ד
יונה אלס קמ"ז
שנוס ימין עליך ל"ד
ביקר כרים ל"ז
וכבודי לעפר ל"ח
על מוח לבן מ"א
לועז מ"ב
מה יקרו רעיך מ"ב
זעיר רודס מ"ג
רפה שבדיה מ"ה
שלק יבש מ"ט
אשחה ס"א
על הגחלות פ"ד
פלגי מים ע"ז
משמים ע"ח
על אילת השחר פ"ב
ה' הושיעה צ"א
למות צ"ב

הן ארבלם יד
זכרד ברהם היער קמ"ו
כנלוחך קמ"ז
גאוק ק"ס
צדמי ימי כ"ט
לא ארחה יה עי
דורי נסע ע"א
צר ואור קמ"ט
מי פעל ועשה פ'
פקוח אזנים ולא ישמע קי"ח
והיאששו מ"ח
צאשמיס כמחיס ס"ב
צא מאל קל"ט
זרועס לבקרים קט"ו
הנני יוסף קה"א
זיקראו קכ"ח

ירמיה

זהנרוחי להס ה"ה
לביא קמ"ד
עיר חהלח ק"ה

יחזקאל

משחחויחס ק"ג
עה נשברת מימים ק"ו
זכל כחף מרוטה קי"ט
זעל אדמת ישראל לא יבואו קכ"ז
זעשה אח קל"ד
אחק האבר ז'

תרי עשר

הרות הגלעד י"ח
ועלחה כאור קל"ג
זשוד בהמות יחיסן ק"ז
זשס ידבר עמנו ק"ט
זראנו נפלחוס ק"י

יחור הרים . . . ל"ה
 חמגני . . . מ"ג
 יסין עין אורו . . . מ"פ
 ויבא גם השכן . . . ס"ג
 לא נוסל אנכי מכס . . . ס"ד
 מזרח בעמו . . . ע"ד
 ועיש על בניה . . . ע"ג
 נלמות . . . ז"ג
 אם לא נכחד קימנו . . . ק"א
 ואולם כלם תשובו . . . ק"ד
 ליום עברות יובלו . . . ק"ל

דניאל עזרא נחמיה ורדה

והיולדה . . . פ"ז
 למדת המלך . . . ק"ח
 ה' הסוב יכפר בעד . . . ק"ח
 חמיס . . . קס"ג

חמש מגילות

השורי . . . ר"א
 נשתי . . . ס"ג
 לחלפיות . . . ס"ז
 ואם לא ינאל הגידה לי . . . ק"כד
 עמל הכסילים תיבענו . . . קנ"ח

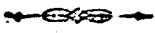
כנאל בקיסוד . . . ז"ד
 במיריס . . . ז"ה
 קמו חרבות . . . ז"ו
 לעקו ויה שמע . . . ז"ז
 מאויבים מנהו . . . ז"ח
 כסאר מלטם . . . ז"ט
 ינהגו על מוח . . . ק'
 יהי אחריקו להכרית . . . ק"ל
 יחזו פנימו . . . ק"ב

משלי

כבוד אלהים הסחר דבר . . . י"ז
 זמח אולח חפאח . . . כ"א
 אדם ערום כוסה דעח . . . ל"ז
 באין אלפים אבום בר . . . פ"ט
 עמרת חפארת תמגק . . . ר"א
 תולת כסילים . . . ר"ז
 אשה יראת ה' היא תחלל . . . ק"ב
 למחוח מלכין . . . מ"ה

איוב

גדלני כאב . . . ד'
 למה תרדפני כמו אל . . . ה'
 טסן זמירות . . . ר"ג
 הן סוי . . . קמ"ג

תולדות אבן עזרא

ס א ת

דובערוש בן אלכסנדר מוריש

זימן הקב"ה לאכרהם שתי כליותיו כשני חכמים והיו

מבינות אותו ויועצות אותו ומלמדות אותו חכמה .

(לנוס דרין פליג)

כבני יונה הנמלטים מפרסות העיט וכארנבת הבורחת בחפזון מקול הציד, כן תולעת יעקב דרכה מאז לנוס ולברוח מפני לפידי בוז אשר ילכו מפיות מגדיה מעולם, ואליה שבאזנה היא רכה לסחום ולהאטים אותה היטב לבל השמע קול שריקות דודפיה, היודעים ומכירים אותה מתמול שלשום לנעלבה ואינה עולבה שומעת חרפתה ואינה משיבה; אולם מעבר השני נראה את ישראל עזים וחוקי מצח כפריצי חיות ילדי יער, עצמותיהם אמוצות וחזקות כנמילי ברזל ומעיהם כאפיקי נחושה עשת שן, להתיצב כצר בפני להבים לעומת המתקוממים על תורת משה בת שמים, להפוך על פניהם שלית הבחזים ליקחת אם האמונות; עינינו הרואות יום יום כי כמו עורבי נחל ינקרו את עיני העמלפים מורדי אור תורה ומכבים נר מצוה, כנמרים יתגעשו כי חרה להם על בני בלי שם המשימים תהלה במלאכי עליון ראשי אלפי ישראל, אשר ראשם לעב הניע וכל יקר ראתה עינם הבהירה כבדולח, ואין דבר נעלם מהם במלוא רוחב היצירה ומסתרי הבריאה; עינינו חשכו מראות ופעמים אין ספורות נמקו בחוריתן מזנבות אודים העשנים זרע מרעים בנים משחיתים, העומדים בכל דור דור כאריות מסבכם ושניהם חדים ושנונים כחרבות צורים, לקצץ בנמיעות, ולהביא ברוחם הבהמית את הארבה ואת הילק ואת החסיל

החסיל רבותים אלפי חגבים בכרם ה' צבאות אמונת ישראל, כי ישחיתו ויבלעו בפרי קודש הלולים אשר בעץ החיים הנצחיים, וכאשר התרגל יתושו של מיטום לקול המקבת הולם פעם הפמיש, יכן שה פזורה ישראל הזרויה מאז בין מכעיסיה, היא רגילה לשמוע מדי יום יום נהמת כפירים שאנת אריות משק זאבים שאון נמדים רעש נחשים צפעונים, הפוערים פיהם כקבר ססביבות שניהם אימה חשכה מעוררת זועה, לבלעה חיים ולגרר עצמותיה היבשות כחרש מאש צרבת השנאה הבוערת עליה מיום היותה לגוי אובר עצות, שנאה--אשר כבר חשכו פני בני יעקב בשולי קדרה ונשלח רוזן במשמניהם בגללה, על ברכיה נולדים חדשים לבקרים ויום פרים ושורצים מציקים רבים, אשר השיגו טבע שניה לשרוף בהבל פיהם את המקום אשר נסתה כף רגל יהודי הצג עליו, ואת אזניהם יאטימו כפתנים חרשים משמוע קול סאקראטעס בהדר (פעדאן צד ע"ה): "מרם כל נשים לבנו להמלט מנתיב שקר ומעוקל משנאת דעת ושכל, חדלו לכם רעיו! מהלוך בעקבות אלה השונאים את מין האנושי, ראו כי דעה נגד פנינו אם לא נשמר מאד מארח רע כזה, כי שנאת שכל ודעת ושנאת מין האנושי מוצא אחד לשניהן, סבת שנאת מין האנושי על פי רוב באלה אשר בלי חקירה וכלי בחינה בטחו על איש וסמכו עליו בכל עניניהם בחשבם כי אמונתו עד שחקים, דאחרי כן פקח הנסיון עיניהם לראות כי מלא מרמות ותוך ואין בלבנו נכונה". הן סאקראטעס היה תוקע דברים אלה לבזר מלא נחשים ועקרבים המתחפשים בהמונת אנשים, אשר אם תכתוש אותם במכתשת לא תסיר מעליהם אולתם הישנה אשר פשתה כצדעת ממארת ברור דור-שוא עקש ופתלתול זה.

ואין די לשלומי אמוני ישראל בני-משי לשאת עליהם מכאוביהם הנאמנים ופצעיהם האנושים והמרים הבאים כחתף וכשוואה לרגעים מהר עיבל, עוד כפרץ רחב יאתיו עליהם מכול תלאות ושטף מצוקות סחר נרוים, אהה! רכבות אלפי מהרסינו דמתיבינו ממנו יוצאים ומצור ישראל נחצבו, והם ענפי עץ אבות קרושים

קדושים וטהורים אשר היו מכהים נלגל חמה ביפי תורתם והדרת צדקתם, ובשאת נפשם פשמו מעליהם צורת אבותיהם ולבשו צורת ראמים פראים לננח בקרניהם חומת הרת, להשים את ראשי בני ישראל בדורים רותחים, ולהמיט עליהם שואה לא ידעו שחרה; הן ששים רבוא ספרים נולדים בכרס הרפוס אחר, וכמו עשב יצו חבורים עצבים המלאים על כל נדותיהם באורים מזויפים על כתבי הקודש, המאבדים הונה של תורה ומהפכים הוד התלמוד למשחית, וכאשר ישיש המפניע להשליך אימתו על הארי המלך על כל בני שחץ, כן ישמחו ויגילו מחברים חפשים אלה, לעקם את הכתובים ולסכל דעות בעלי התלמוד בני ענק, אשר בבתי נפשם האלהית נקבצו כל סגולות החכמה העליונה, והפליאו לעשות נשרים דוברות ורפסודות רבות על ים הפבע, לעבור בו בהשקט ובבטחה ולא יקרה אסון ומכשלה, כמו המדקדק הקדמון **דונש בן לברט** אשר יען לא ירד לעומק חכמת התלמוד והיה נבער מדעת קדושים שרפי מעלה, לכן השען על בינתו כעל משענת קנה הרצון, והרהיב עוז לסנת אחור מבאורי האלהיים השרידיים אשר ה' קרא אליהם ומלתו על לשונם, והיצד המביש ומחפיר האמת בענני השקר. הוא מסר ביד אדוניהם קשה זה מקל חובלים ושבת בוגדים להוציא יין ישן מפני חומץ חדש, וידרוך קסתו כצר לכתוב השנות צנומות שרופות קדים על באורי רב סעדיה נאון אשר היה לראש פנה בהיכל הקודש והחכמה האלהית דברה תמיד מתוך גרונו, ועב קמנה ככף איש עלה לכסות אור האי עיר וקדיש אשר אין על עפר משלו בכל דבר חכמה ומדע, חד העיר את לב רכי אברהם בן עזרא למחות את עבי השנותיו ולמהר את ענני וחזיו קושיותיו אשר הקירו והחשיכו אור האמת, הוא אב המון החכמות אשר לוא נמרום קסת אחת מכנפי השרפים לא נוכל לתאר בשרר נאמן מעט מגודל יקר תפארת חכמתו וצדקתו העומדת לעד.

רב החובל בים היהדות ושר ה' צבאות במתנה ישראל רבי אברהם בן מאיר אבן עזרא, נולד בקדושה ומרת בעיר

בעיר מעלעדא בשנת שמונה מאות וארבעים ושמונה לאלף החמישי, ונפשו עלתה אל על ושבה כבגדוריה בית אביה בשמים. בשנת תשע מאות ועשרים ושבעה; חכם לבב ואביר המדע זה חפש באבוקות שכלו ומשואות בינתו בכל גנוזי המלך עליון, יומם לא נח ולילה אור בעדו וכנצר נתעב השליך אהרי נזו חיי בשרים ותאוות מדומות, עדי מצא מפתחות זהב לכל דלתי החכמות, וכענק בא וההפרץ בשעריהן להתחקות על שרשי עץ הרעת ונוע הדת, וישתה ביקב הגדול מיקבי המלך עליון מיין המחקר המשומר בענבי התורה, ותפקחנה עיניו הבהירות כעפעפי שחר לגלות צמיד הפתיל על כתבי הקודש, ולהראות העמים והשרים את יפי אמונת עם עבר; ופעמים רבות השכיל להקהות שני הקראים הטופלים בוז וקלון על התלמוד, ולא יתבוששו להציג את התורה ערומה בלי לבוש; גם נכנס בשלום ויצא בשלום בפרדס הקבלה וכחכם הרזים הציץ ולא נפגע, עדי היה לנס בדור דעה שלו, וכל ארזי לבנון אדירי התורה ואבירי המדע בימיו כלם העריצו והקדישו את שמו הטוב, וכל איש יהודי אשר על ראשו יציץ נזר אמונת ישראל יטה לו כנחל שומץ כבוד אלהים.

גם היה בן עזרא זה אמן נפלא ומשכיל חרוץ במליצת השפה העברית והערבית, בשתי לשונות עתיקות אלה הפליא לעשות שירים ערבים ומכתמים נעימים אשר כחם עז למשוך אבירים אחריהם, ועל כנפיהם הנחפות בירקרק חרוץ הנביה עוף וידא כנשר לרום המדעים, גם הרבה חקר בחכמת התכונה וכאהבת ההנרסה שנה מאד וילן בין שדיה, ופעמים אין ספורות הראה בה גדולות ונצורות; ובידעו כי לבאר ארבעה ועשרים כתבי הקודש על נכון מן הראוי להשיג עשר ידות בשבע חכמות ולהיות בקי במושכלות שונות, התגבר כארי לרדת בשכלו החד והשנון עד קצבי הררי עוז המדעים, ולחזות מפעלות אלהים ונפלאותיו במסתרי הטבע, אין לך חכמה אשר שנבה ממנו ואין לך דבר קטן או גדול בהיכל היצירה אשר לא השכיל לרדת ולנקוב אותו עד התהום, ועל ברכי תבונתו העמוקה נולדו לו חרושים לבקרים

בכתבי

בכתבי הקודש והוציא תעלומותיהם לאור, ועד היום יקרים המה באוריו בעיני כל שוחרי תושיה כסגולות מלכים, ורבים מהיושבים על כסא משה עשו באורים רבים על באוריו העמוקים מני ההום לדלות פנינים יקרים הספוגים וטמונים בהם.

הן צל החכמה לא יתרועע יחר עם צל הכסף לרוב על פני עולם עובר זה! מפני להם החרב אשר התהפכה או בטאלעדא עיר מולדהו, נפל בן עזרא פלאים מאגרא רמא לבירא עמיקתא, וההצלחה הכוזבת פנתה לו עורף ותברח ממנו הלאה כמטחוי קשת, אם לקח זהב בכפו נהפך לנחושת וכאשר הניח ידו על הקיר ונשכו נחש, ומרגלא בפומיה: „הככבים במסלותם לוחמים עמדי, לוא סחרתי בתכריכי מהים וחי האדם לעולם, ואם נסיתי להנתיך נרות או לא שקעה השמש!“, לכן (בד פסד סי כ"א) ברר לו אברהם שעבוד גליות, ובשנת שמונה מאות ושמונה ותשעים לאלף החמישי, עזב את מאלעדא ערש ילדותו ועם יצחק בנו אזל למתא אחריתא, להקל מעליו את כובד העוני כור מועקת המחסור אשר דכא לארץ חיתו, ויבא עיף ויגע לארץ אפריקא וירד מצרימה, ושם הציקההו רוחו לשפוך נפשו על הררי קודש אשר בארץ ישראל, וימתקו לו רגבי אדמת הקודש כדבש לפיו; וכאשר בא למבריא נלוו אליו חכמי ישראל המצוינים והראו לו ספרי תורה כתובים לתלפיות אשר אין על עפר משלם בהוד ויופי; ובראותו כי לא נתקררה דעתו במקומות האל ולא יוכל להפיץ שמה מעינות חכמתו חוצה, ויבא בבלה וישחר את עיר בגדד אשר בימיו האציל הכליף מהוד ממשלתו על איש יהודי וינשאהו לראש גולה, ויושמ לו מטה משפט למשול על קהלות ישראל בארצות המזרח, וכמו הדבורה אשר בכל מקום ומקום העומדת עליו תמייץ מעט דבש וגופת, כן בכל עיר אשר הופיע בו עזרא בהדר גאווה השאיר תורה וחכמה בה, וימע בלב רב או מעט מיושביה שרשי הדת וגזע המחקר האלהי, מהרם וצרפם מדעות בזובות הפורחות כזוכי מות סביב השושנים ופרחי ההשכלה ומבאישות את ריחם הנעים המשיב נפש.

לא בעינים עצומות הלך בן עזרא בכל המסעות הגדולות האלה, ולא לשוא וללא הועיל ענה בדרך כחו וילך מדתי אל דחי בלחץ זה הדחק, הן כאסוף בצים עזובות וכמלקט שבלים מפלאות וטובות בעמק רפאים, כן אסף מלא חפניו המון ידיעות בני אדם לכל מפלגותיהם השונות בעולם, ויתבונן הדק היטב בהליכות עולם ותכונות הארצות מה הנה, וכשמעו מאלפי מפלאות חמים דעים והעושר הרב אשר העשירה הטבע את ארץ איטליא, לא היה יכול לכלוא את רוח השוקתו עדי בא לארץ הפלאות זו, בשבעה עינים ובעשרה קבין מוח. ומשם נסע לעיר רומה העתיקה אשר בה שבע עונג בלי מצרים, והוא היה לאחיו היושבים באיטליא כטל חרמון, והתימרו בכבוד תורתו והתלוננו בצל חכמתו בלב עלו ושמת, לאלפי תועי לבב ריקי מוח הפריח עץ הדעת ויצבט למו עלהו לחרופה, כי אם היו היהודים שמה חפשים יממסי המלך ולא היו רובצים תחת משא הממשלה, בכל זאת לא נשאם לבם הערל להרבשם בפרדם החכמה לרדת אל גנת ביתן המלך עליון אשר נמעה ימין צדקו בכתבי הקודש, והיו נבערים מדעת קדושים כנפל ממון, גם לא גסו לשוט בים התלמוד ולתת במימיו העוים נתיבה, ובן עזרא איש חי רב פעלים זה מצא אז עת נכון ונשא למשוך אותם לאט לאט אל מקום אשר דבר מלך עליון ודחו טגיע ולהלעיטם כגמל בדגן שמים, כי אז התעורר נוצרי אחד מברעסציא ושמארנאלד וירעם בקולו נפלאות ויכתוב מרורות כי למאבסמים עזבו את הדרך אשר עוק וסקל מחוקקם, והם חותרים בכל עוז וישימו במחשך מעשיהם להמיר חקותיו ולהחליף בריתו, כי הם ראויים להיות אנשי טדות רחמניות לרדוף צדק ולאהוב ענוה חמלה וחגינה על בני עמם המסתופפים תחת דגלם, ונהפוך הוא כי הם רדו בעם בלשון אפעה וחמת תנינים, בימינם מקל חובלים ובשמאלם מטאמא השמד, ולא יראה ולא ימצא בקרבם דגש אהבה למין האנושי, והרוכמים הסו אזנם לקול ארנאלד דרברי נגן עשוי לבלי חת זה הכו שורש עמוק בלבם הקשה בארו, וההבערה ללהב יצאה בכל קצווי המרינה מגור מסביב, וימהרו

הכהנים

הכהנים הראשים להתאסף יחד בעיר לאטעראן, וכבח הפאבסט הגדול רתקו בזיקי החרם את ידי ארנאלד ושמו על מתניו כור מועקה גדולה מנשוא, ערי הוכרח לנוס על נפשו ולברוח כאיל מרומה; ולא ארכה העת וארנאלד הקע את אהל אפרנו שנית ברומה, ובקסם אשר על לשונו הצליח להסית את ההמון ולהבעיר במ כאש רשעה למרוד בממשלת הפאבסט בזרוע רמה, ובחריצת ידו נוסדה ממשלה חפשית בשנת שמונה מאות ותשעים ותשע לאלף החמישי ועמדה רק ארבעה שנים; ואז דלהי בן עזרא סבבו על ציריהן מאין הפונות ונהרו אליו היהודים מכל עבר ופנה, להציל מפיו משפט חרוץ על תמורה נפלאה זו, והוא הסיר תבלול הבערות מעיניהם הרבות באפרוחים, והראה למו גנוי נסתרות התורה ומכמני החכמה העליונה הספונים וכמוסים בכחבי הקודש, והגביה בלבם בני רשף התשוקה והעיר החמדה מתרדמתה העזה להתהדר במחלצות המחקר, וכמעט כלם הכניסו ראשם ורובם בסוכת הדת הנופלת להקימה מערמת עפרה במדינה זו, וחפץ ה' בידו החזקה הצליח לתקן העיר ההיא במלכות שרד והתורה נהיתה בה לראש פנה. ושם הואיל באר בכתב עלי לוח את החמש מגלות והוציא שמש חכמתן מנרתקה, גם ערך שם באורו הנפלא לספר איוב בנתיב לא ידעו עט מבאר אחרת, והעתיק שמה ספר המדקדק ר"י חיוג מלשון ערבית לעברית, גם כתב ספר המאזנים לברר וללבן לשון עבר ולצרוף כבור סוגיות השפה האלהית בכור ומצרף תבונתו.

ומרומה נסע לסאלערנא עיר רבתי ביהודים ורוכלת עמים, גם בה לא נגה עוד אור ההשכלה על ישראל, והיו מגששים בעורים את התכלית הנרצה להחכמה העליונה ולא הכירוהו, ויתערה בן עזרא כאורח רענן בבית הנדיב הספרדי אליקום, וגם שם בגדה ההצלחה הרמיה בו והקימה עליו לשמנו את הרב הגדול בענקים יצחק בן מלכי צדק הנודע בפירושו העצום על ששה סדרי משנה, והוא היה עיון את בן עזרא ולא נתן לו לעלות לגדולה, ובן עזרא לא היה יכול להבליג על יגונו עדי כתב עליו שיר בדברים בוטים

בוטים כמדקרות חרב (נדפס בכרם חמד ח"ד צד קל"ח), ויד בן מלכי צדק היתה על העליונה ובן עזרא עזב את מקומו, ויבא בשנת ארבעת אלפים ותשע מאות לעיר מאנטוא, ושם חבר בהשכל ודעת קדושים ספר „הצחות" על חכמת שפת עבר, וישפוך כוס מלא דותחים על פני העוזבים דרכי המסורה בכתבי הקודש, והמטיר חצים שנונים ואבני בלסטראות על ראש המדקדק יונה אבן גאנאח, יען גזר אומר כי מאות מלים בתנ"ך אינן מראימות עם כלל הדקדוק וצריכות תקון, (עי' ראב"ע שמות י"ט י"ב. דניאל א'), והוא הראה כחשו בפניו והשליך עליו הס.

ומשם בא לעיר לוקא ויערוף כמטר לקחו באוני תלמידים דכים אשר היו צמאים לדבריו כאל מלקוש, בקריה נשגבה זו הגה הרכה בחכמת התכונה וחבר עליה תבורים מחוכמים, גם כתב ספרים רבים בכמות ובאיכות על חכמת האסטרלאגיא אשר עמדה אז בקומה זקופה במרום פסגת ההשכלה. שם נפל בן עזרא למשכב ומחלה עזה כמות רדפה אותו בלי חשך, והנדיב משה בן מאיר מנחתו כבוד פרש עליו כנפי חסדו ופור כעפר כסף תועפות, ויהאבק עם מחלת איש אלהים זה ויוכל לה, ובעזרת החותך חיים הקים אותו מערש דוי; וימהר לקים את נדרו אשר נדר לבאר התורה כיד חכמתו המיבה עליו, ובהיותו כבן ששים וארבע דרך קסתו בעוז ויכהוב בשרד נאמן המון מסתרי התורה, ויתן לכל בעל גפש משכלת קרני חזות להביט לפנים מן קלעי הסודות והרוים הכמוסים בה, עדי מצא חן ושכל טוב גם בעיני הנשר גדל הכנפים הרמב"ם ז"ל והרכה לספר בשבחו (אגרת הרמב"ם): „האמת והנכון הוא מה שאמר החכם רבי אברהם בן עזרא זצ"ל, נאמר לי עליו שהוא חבר פירוש על התורה וגלה בו סודות עמוקות ועצומות לא יבינו אלא מי שהוא במדרגתו והשרידים אשר ה' קורא כו', ודבריו נעימים אין ראוי שיבינם כל אדם כו' עכ"ל, ועוד הוסיף לכתוב עליו (באגרתו לבנו): „ואתה בני הנאמן לי אני מצוה לך שלא תעיין בפירושים ובחבורים ולא תמריד שכלך אלא בפירושו (של הראב"ע) ובחבוריו וספריו, כי הם טובים מאד ומועילים

ומיעילים לכל מי שיקרא בהם בהסתכלות יפה בשכל זך ובעיון דק, ושהם אינם כשאר החבורים, כי הוא היה כמו אברהם אבינו ע"ה ברוח, וכל שתקרא בדבריו וברמויו אשר ידבר בהם, עיין בהם עיון יפה, והסתכל בהם הסתכלות רבה בשכל זך ובעיון נקי, כי החכם הזה לא היה מתפחד משום אדם ולא היה נושא פנים לשום בריה" עכ"ל הרמב"ם ז"ל.

ומה לנו יפה אף נעימה כמו השמש בשפירי שמים וגם בה בהרות כהות, כן בן עזרא זה רבים קמים עליו כפריצי חיות מזרפות לענותו בסבל החשד, כי אין דעתו נוחה מדעות חז"ל בעלי החלמוד, וכי השטן מרקר בין קרני עמו לשלול התפארת וההוד מארזי לבנון אדירי התורה שבע"פ, וקול המון כקול שדי יען התרועע עם חוי אלבאלכי ועם היצחקי אשר ספרי מינים היו נושרים מתוך חיקם, אך הומן הניד עליו רעו כי התלמוד היה עינו השלישית, וכל מים הודונים אשר בנחלי בליעל לא יכלו לכבות את אהבתו העזה לכל אמורא קטן, והיה נכון בכל עת מצוא לבוא באש ובמים ולהקטיר חלבו ורמו על מזבח אמונתו הצרופה והמזוקקה מסיגי הבערות; ושם בלוקא החל לכתוב באורו הגדול והנשא על ספר ישעיה אשר דרך ככבב מזהיר בשמי ההשכלה האלהית.

רוח ממרום הוערה בקרבו לעזוב את ארץ איטליא ולבוא צרפתה, ויבא למדינת פראווענס מקום חכמים מצוינים אנשי שם בתורה וחכמה אשר יצאו מינוטין שלהם בכל קצוי ארץ ואיים רחוקים, וכבואו לעיר בעציערס כבדוהו יחירי סגולה ואנשי מופת אשר בה, כמו רבי יצחק בן יהודה המכונה בשם "נשיא היהורים", וכן גדל חנו בעיני איש אמונים רב ברכות רבי אברהם בן חיים, ולכבודם כתב בן עזרא את ספרו "השם" על סוד השם הנכבד והנורא ומדותיו הרבות הנאחזות בסנסנוי; ובעיר רודוס חבר פירושו לספר דניאל תהלים תרי עשר, ובהם קנה לו שם עולם אשר לא יסוף זכרו מכרם ה' צבאות בית ישראל. וגם רבנו יעקב איש תם נכד רש"י ז"ל אשר היה או דגל ישראל רכבו ופרשו

וּפְרָשׁוּ, הַמָּה לְבֵן עֲזָרָא כְּנַחַל שׁוּמֵף כְּבוֹד וְעוֹו, וְכָתַב אֱלֹו שִׁיר
תְּהַלְהֵא אֲשֶׁר בֶּן עֲזָרָא הַשְּׂכִיל לְעִנִּיתוֹ בְּדֶרֶךְ שִׁיר:

וּמִי הִבִּיא לְצִרְפָּתִי בְּבֵית שִׁיר
וְעֵבֶר זֶר כְּקוֹם קוֹדֶשׁ וְדָמָם!
וְלוֹ שִׁיר יַעֲקֹב יִמְתַּק כְּבוֹ מִן.
אֲנִי שְׂמֵשׁ, וְחָם שְׂמֵשִׁי וְנָמָם.

וּרְבִנּוּתָם עֲנֵהוּ:

אָבִי עֲזָרִי יִשְׂבִּיבוּהוּ סְעָפִי
אֲשֶׁר נָתַן יְדִידוֹ בֵּין אֲנָפִי
אֲנִי עֹבֵד לְאַבְרָהָם לְמִקְנֵה
וְאֶקְוֶה וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לְאַפִּי.

בֶּן עֲזָרָא הַשֵּׁיב:

הַגִּבּוֹן אֵל אָבִיר עִם אֵל וְרוֹעֵם
לְהַשְׁפִּיל רֹאשׁ בְּמִכְתָּב אֵל בְּזוּי עִם י
וְחִלְיָה לְמִלְאךְ הָאֱלֹהִים
אֲשֶׁר יְקוֹד וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְבַלְעָם!

וּבְהִיּוֹת בֶּן עֲזָרָא כְּבֵן שְׁבַעִים שָׁנָה אוֹהֵא אֵת בְּרִימָאנִיא לְמוֹשֵׁב
לוֹ וַיְבֵא שְׁלָם לְעִיר לְאַנְדְּרָאן, וְשֵׁם מִצָּא לוֹ נְרִיב אַחַד אֲשֶׁר שֵׁם
בּוֹ כָּל מַעֲיָנָיו לְכַלְכְּלָהוּ בְּכָל מַחְסוּרָיו וְלִהְעִנְקָהוּ מִמֶּנֶד קִנְיָנָיו
בְּמוֹב עֵין, וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם אֵת סַפְרוֹ הַנִּפְלָא, יוֹסֵד מוֹרָא לְהוֹכִיחַ
אִמְתָּת הַתְּלִמּוֹד וְחִכְמַת הַחֲנָאִים וְאַמּוֹרָאִים בְּכַתְבֵי הַקּוֹדֶשׁ עַד
לְהַפְלִיא; גַּם חֵבֵר שֵׁם אֵת סַפְרוֹ, אֲגַרְתָּהּ הַשְּׁבַת לְהוֹכִיחַ בְּמוֹפְתִים
חוֹהֲכִים כִּי תַחֲלַת הַשְּׁבַת הִיא בְּעֶרֶב יוֹם שְׁלֹפְנָיו; וּמִשֵּׁם הַלֶּךְ
לְעִיר נֶאֱרָבָאנָא וַיֵּשֶׁב בָּהּ עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוּדָה מִשְׁנַת חֲשַׁע.
סְאוֹת

מאות ועשרים עד עשרים וחמישה לאלף החמישי, זמשם שב לעיר ירוס ויעש בה מהירא חדשה לבאורו על התורה גלה מפח וכסה מפחיים, וגם חבר שם את הספר „שפה ברורה“ על עומק לשון עברית; ושם התחקה יותר על שרשי חכמת ההנדסה ולמודי המספר, ופעם אחת ישב באניה אחת עם חמשה עשר תלמידיו, זהנה סער גדול התחולל עליה עדי חשבה להשבר מכובד משאה, כי בן עזרא בצרות נמצא מאד, ורב החובל גור אומר להטיל המימה חצי האנשים הנמצאים באניה, ויתיעץ עם בן עזרא להטיל את התשיעי מהאנשים, ובן עזרא העמיד את תלמידיו בחכמת המספר באופן שלא יפול מספר התשיעי על אחד מהם. ויהי כאשר זקן אברהם בא לקאלאהארא לגבול נאווארא ואראנאניען זינוע ויאסף אל עמיו בקרושה וטהרה, ורגעים אחדים לפני עלותו השמימה אמר: „ואברהם בן שמונה ושבעים שנה בצאתו מחרון אף העולם!“ בשני בשבת בחודש אדר ראשון שנת ארבעה אלפים ותשע מאות ועשרים ושבעה נצחו אראלים את המצוקים וגשבה ארון הקודש ויקבר בכבוד גדול בעיר קאלאהארא.

ואך למותר לי להניד בשער עמי כי בספר **שפת יתר** זה המעט בכמות, ימצא כל בעל נפש משכלת יתדות זהב מופז לתלות עליהם באורים נפלאים בכתבי הקודש, וימצא דרך הקודש לישר הדורים ולראות אור בהיר צח ומצוחצח על שמי התלמוד זהמדרישים המבארים את הכתובים בדרכים הנראים רחוקים ממקורת הפשט. תמה אני על משכילי עמנו ושולמאן המעתיק בראשם באמרם (תולדות הכמי ישראל ח"א צד ר"א): „ושם השני „שפת יתר“, ובספר הזה יתאמץ להצדיק את רב סעדיה גאון ולהרשיע את דונש בן לברט בהשנותיו אשר השיג על הגאון, אפס כי בספר הזה לא הלך במעגלי צדק (2), כי פעמים אחרות יתמרמר על דונש אודות דברים אחדים אשר הוא לבדו חמר בס לפנים וישימם „ך באורו מבלי הזכיר את שם דונש אביהם, ולעומת זאת יצדיק את רב סעדיה בדברים אחדים אשר כבר הוכיח במקום אחר כי אינם נמונים“. ואני בער ולא אדע מדוע לא

לא הלך אברהם במעגלי צדק, משני פנים, האחד אולי חזר בו גם מבאורו אשר כתב זמן רב לפני ספרו שפת יתר זה וסתירת זקנים בנין; והשני אם נעמיק חקר בדברי בן עזרא נראה כי לא ראוי באור זה כראוי באור זה, אף אם לכאורה עולים בקנה אחד ובסגנון שווה, כאשר הוכיחו המכארים דברי בן עזרא בספריהם המחוכמים, (וככ"י אפענהיים ציון רע"ט יש פירוש על סודות בן עזרא בפירושו על התורה להכי יעקב הספרדי ו"ל. ושם וכן בכ"י מינבען ציון רל"ט נמצא פירוש אחר על סודותיו), וכבר דברתי רתת עם סופרי ישרון אשר עטם קלה כאילה להשחית הור הקיפי קמאי אשר קטנם עבה ממתנם, ולבלע את הקודש במשובה נצחת ובמליצות הפורחות באויר, והוא רחום יכפר עונם זה הגדול מנשוא.

ומלבד ספריו המחוכמים אשר חשבתים כי הוכלא במרוצת תולדתו, עוד מיוחסים אליו ספרים רבים יקרי הערך אשר מלא כל הארץ תהלתם, כמו: (א). "האחר" — על סגולות המספר (נדפס בסכ"ע ישון ח"א). (ב). "הגורלות" — לדעת עתידות כחכמת הכבבים. (כ"י אפענהיים ודי רוס ופינבען). (ג). "ההניח" (כ"י חיים מיכל ואוקספורד). (ד). "חי בן מקיץ" — בחידות ידבר על מפלאות הטבע, (ונדפס באמסטרדם תצ"ג). (ה). "חידה על אותיות אה"י" (נדפס בערים רבות). (ו). טוב מעם. (ז). "יסוד מספר" (כ"י שר"ל וכ"י רש"ף). (ח). מתברות המשרהים", (כ"י חיים מיכל ציון ת"ל). (ט). "ספר המספר" — על חשבון, (כ"י פארוז, ונעתק ללשון צרפת ע"י החכם טערקוועם ונדפס במיץ). (י). "הנסיונות", (אולי הוא הנמצא בכ"י אפענהיים ציון אלף וקע"ה). (יא). "סוד המונת האותיות" (אולי גם הוא הנמצא בכ"י אפענהיים תחקע"ט). (יב). "סוד התורה" (כ"י בוואסיקאן ופארוז). (יג). "ספר העבור" (נדפס ע"י חברה מקיצי נרדמים). (יד). ספר העצמים — על עניני הטבע והאדם והכונת הגלגלים ומהות הנבואה, חברו בלשון ערבית ונעתק לעברית ע"י ר"י ן אלפנדרוי (כ"י חיים מיכל וכ"י די רוס). (טו). "ערונות החכמה ופרדס המומה" — על מציאה השם וקדמותו

זקדמותו, (נדפס בכרך חמד ח"ד מכתב א'). פזן), "שיר על שנות האדם"
 יז). "שער השמים"—על אמונת החדוש ומעשה בראשית, (מעט ממנו
 נדפס במ' בתולת בת יהודה וטפר התחיה ובכרך חמד). יח), "שער
 העצוה". יט), "התחבולות" (כ"י די רוסי ציון ס"ו ב'). כ), פירוש
 לספר יצירה. כא), "החיים" (כ"י וואטיקאן ציון ת"ל א'). כב), "מאמר
 להבנת המקרא"—(כ"י אפענהיים ציון המ"ה. ונדפס). כג). "דיוואן"—
 בו ר"ס שירים.

אם בעל נפש משכלת אתה תוכל להבין גדולת בן עזרא
 זחכמתו הנשגבה בכל ענפי המדעים הגדולים המסתעפים מעץ
 הדעת ויולו בשמיהם בכל מסתרי היצירה, וכל מקום אשר אנו
 מוצאים גדולתו שם אנו מוצאים גם ענותנותו נגד בעלי התלמוד
 אשר בלב נאמן הרכיבם אלופים לראשו המגיע השמימה, וכאיש
 חיל עמד על משמרתו בחכמתו הטובה מכלי קרב להרוף מפניהם
 אויבי האמת, ולעצור בעד משובת פתאים שועלים קטנים המתקוממים
 לחבל כרם הרת הישראלית העומד בקרן בן שמן. יהי זכרו ברוך
 ושבנו יגון עולם.

דובערו"ש בן אלכסנדר מורש

דבר אל הקורא

הלא שמעת ידידי הקורא, אשר נעשתה בדורותינו אלה?
כי הארמה הזאת (אשר לא נסרה מיום ברוא ה' שמים וארץ רק
לתת יכולה, או מטמוני כסף וזהב, בדיל ועופרת ברזל ונחושת,
אשר יזוקו במעבה הארץ מהחת מים ושוכניהם) פצתה את פיה
להקיא שכיות כל חמדה אשר בלעה מימות עולם, עת רגזה ותחל
הארץ, וינע אל שדי בהרים ויעשנו, ויחצבו להכות סביב סביב
על גוי ועל אדם יחד! הלא שמעת כאלה?—עד היום הזה עוד
בעיניהם יראו כל הולכי למסעיהם, כי קריות נשמות מדור דור,
אשר נבלעו משאול מתחת ויאבדו מתוך קהל גוים, יציצו כעשב
הארץ וישבו לעמוד על עמדם. אם אמרתי אספרה כמו את אשר
בינתי בספרים מהמעשה הנורא הזה, ילאו ספורות למו, רק זאת
האחת לא אוכל להכחיד תחת לשוני, כי בשנת שמונה מאות
וישלישים לאלף הרכיעי נפלה אש מן השמים, אש וגפרית ורוח
זלעפות, אוי אבלה נבלה הארץ סביבות העיר הגדולה לאלהים
Pompeji, כי ההר הנורא Vesuv ירק אש ומלח על פני הארמה
ויעפר באפר ואבנים סביב למשכנותיו, ויכס את עין הארץ ואת
העיר הזאת ובנותיה ומגרשיה. — אלף ושבע מאות שנים היתה
העיר הזאת טמונה בחיק הארץ במעבה הארמה, עין לא ראתה
אוהה זולתי עיני האלהים המשוטטות בכל הארץ ומהחת לארץ
ויושביה. כי הוא ישים ערי מושב לשממות עולם, לכל יוסף עוד
לערוץ אנוש מן הארץ, הכוסח במשכנות מבטחים והיכלי חסן
בנוי לתלפיות, ולא ישים אל לבו בכסלו: כי בן אדם תולעה
הוא, זבית עקביש בבטחו, ישען על ביתו ולא יעמוד, יחוק בו
ולא

ולא יקום, כי היושב בשמים יביט לארץ ותרעד, וכל מירותיה וארמנותיה מעשי ידי אדם או כמוץ גנבתו סופה. — אך נבעה אחת קמנה נשארה, כמו ציון קבר, במקום עיר המעטירה הגשכחה מני דגל כמת מלב, ועל הנבעה ממעי כרמים אדמו עצם מפנינים. וכמו נמלאו אשכולות ענביהם מדם החללים אשר תחתיהם שאול יציעו, כן מדם ענב התאדמו למו. — כה נרדמה העיר הזאת בחיק האדמה כאלפים שנה, עדי בריאה ברא אלהים ופצתה הארץ את פיה שנית, לא לבלע ולהשחית, כי אם להוציא בלעה לאור; או אמר אל מסתתר לאשר בחשך „הגלו!“ כי בא היום ויחפרו אנשי אדמה במקום הנבעה באר למצוא מים חיים, וימצאו את משואות ושמות העיר הזאת, אשר חצבה לה פה קבר בימים הראשונים. למן אז ועד עתה יחפרו דברים יקרים ועתיקים לאור, אשר ישתאו עליהם כל עובדי ארחות כי לא נשחתו, ובל כלי חפץ הנמצא שמה כאז גם עתה עוד יצלחו לכל, כי האל הטוב סך במכסה האדמה כער כל שכיות החמדה, בל קרוב אליהן משחית לחבל; אף הראה ברוב חסרו אותנו לדעת, כי פועל כפיו ומעשה ידיו יצרו, ברצונו גם אחרי ימים רבים עת אין זכר למו עוד על פני הוץ — יציצו מערמות עפר כעשב הארץ ובאדמת קברם כל יכליון.

ראה אנבי נשאתי דעי למרחוק, ידידי הקורא! ובמשל וחידות דברתי עמך ואחזתיך ביד ימינך להוליכך ארץ מרחקים ולהראותך כי יד ה' לא תקצר, להוציא ממטמוני מסתרים לאור עולם. הנה כן עוד משכיות חמדה ואנבי חפץ אברו מאתנו, לא יזכרו עוד ולא יפקרו ולא יעלו על לב, אף כי יקרו מפז ומפנינים, ובכתם אופיר לא יסולאו, הלא המה מפעלות אנשי שם הכמי לב אשר הראו חכמתם ובינתם לעיני העמים: ספרי חכמי ישראל אשר לא יצאו עוד לאור כעט ברזל ועפרת. ואם לא פצתה הארץ את פיה לבלוע צבי תפארתם, הלא בבתי עקד הספרים ככבתי כלאים החכאו, ולא אלינו נגה אורם. לכן זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, כי העיר

את לב איש יקר ונכבד אשר הקדיש הונו ורכושו ושלום כיהו להיות
 גע ונד בארצות נכריות, אך למען הוציא יקר מזולל, ואבני קדש
 מכף אנשים לא ידעו ערכם, ה"ה אוהב חכמה ותופש תורה היקר
 מ' מרדכי ליב ביסליכים איש בראדי, סגולות יקרות אין על עפר
 ומשלן, כבר יצאו על ידו לאור ברפוס המפואר של האדון אנטאן
 די שמיד בעיר המעטירה פרעסבורג, ואלה שמותם: ספר יקו
 המים" כולל חקירות מחקירות שונות מאת החוקר האלהי הנודע
 בשערים רב שמואל אבן תבון ז"ל. ספר הרמב"ן זצ"ל על סכנת
 שבת. ס' מנחת קנאות. וס' מורה המורה להחכם ר' ש"מ בן
 פלקיירא ז"ל; ועוד יבו נטויה להוציא לאור ספרים חדשים לא
 שערום אבותינו, כי עורם בכתובים ולא נפוצו מעינותיהם, מעיני
 הישועה, עד היום הזה לאור עולם. גם החוברת הקמנה הזאת אשר
 נובח עיניך, קורא נחמד, היא אבן חן אשר אין לה מאסף עד כה
 מחוצות קריות ומתשואות המון קרה. שם איש לבצעו מקצתו ולכו
 לכו, שם איש את אחיו ירחקן למען בצוע בצע, ואין חולה מהם
 עלי אבן יקרה סגרת ומסגרת בין כתבי יד בלים וממולאים אשר אל
 עש וסס נהנו למאכל, וכן ארם שמה לא יבין ערכם! והנה אך
 למותר אעיר את לב הקורא, המבין דבר לאשורו, כי עלי הספר
 הקטן הזה עלום לתרופה המה; שם מחברו החכם ר' אברהם בן
 עזרא הוא לו לבדו לזית חן עד עולם, אין אומר ואין דברים, אין
 תהלה ואין כבוד, אשר יתנו הוד והדר אל הספר הזה יותר משם
 מחברו, כי זכרו לא יסוף מקהל ישראל כל עוד נשמת שדי תחינו
 ושפתנו אתנו. אמנם אחת היא, על כן אמרתי אוברה וירוח לי:
 כל איש אשר לו עינים לראות ולב להבין, ישות יגון בלבבו יימם
 ולילה בראותו תהפוכות איזה מחברים בימינו אלה, אשר מעט מהם
 כי יבערו ויכסלו בקרב לבם ובפיהם ירבו הבל ורעות רוח ולהג
 הרבה יגיעת בשר, כי עוד יתאמצו לתת לאולתם ולכסלם נתיבות
 אל-מות, ולמען ידעו גם דור אחרון בנים יולדו, כי הרו עמל
 יולדו שקר ובטנם תבין אולת וסבלות כל הימים אשר חיו על
 הארמה. לספרים כאלה אשר המה ננעי בני אדם, תחלואי

הנפש וקרב לב, אין תרופה ואין מזור, רק דברי אמת ומישרים אשר הרו והגו מלב גדולים חקרי לב מימות עולם, פרי צדקת לחיים יאכלו אנשי לבב ותאורנה עיניהם, ויחי לכם ושב: ורפא למו.

ועתה, אהובי הקורא! אשר החקור עד תכלית בלכחך לבקר: בהיכל החכמים ובמשכיות חמדתם, דע לך כי החכם הגדול ר' אברהם בן עזרא, מלבד אשר אסף בחפניו כל חכמה וכל מדע על כל בני גילו; גם קורות חייו ואת אשר הגיע מעליו הוסיפו לו כשרון המעשה וגדולת הנפש מכל אחיו. הלך נדוד מארץ מולדתו במקלו עבר ארצות נכריות, ובכל מקום אשר דרכו כפות רגליו הרים גם לחכמתו, והשאיר אחריו ברכה לזכר עולם, כאשר יעידון ויגידון ספריו היקרים אשר כתב בערים הגדולות אשר גר שם מימים ימימה בלכתו למסעיו, והנה אציגה עמך פה איזה דברים מתולדותיו, למען ישמח לבך עליהם: ר' יהודה הלוי (המשורר הגדול ובעהמ"ח ספר הכוזרי) וראב"ע היו שני בני אחיות, ובן עזרא פנה למעלה והצליח ועשה פרי כדקדוק ושירים, באצטננינות ושאר חכמות, כי רוחו הוא קבצם והיו לאחדים בידו, הרמב"ם כתב אל בנו ר' אברהם (כאנרות הרמב"ם) תהלות עד אין קץ על חכמת האיש הנעלה דגול מרכבה הלזה; וצוה לו ללמוד חכריו, בכל יכלתו, והראב"ע הלך נדוד רוב ימי חייו, כנראה כחתימות חכריו, והנה שמעתי אומרים שר' יהודה הלוי (אשר לקח אותו אלהים בשנת תת"ק לאלף החמישי) היה עשיר גדול ולו בת יפת תאר ורק היא יחידה לו, ויהי בהגיע עתה עת דודים, ותאלצהו אשתו לתת אותה לאיש בעודנו חי, כי זקן האיש מאד. ויקצוף הרב כי הציקתהו יום יום, וישבע להשיאה אל הראשון מכני ישראל אשר יפגשהו ביום ההוא. והנה הראב"ע הלך לדרכו וכא במקרה: מול פני ר"י הלוי, לבוש קרעים ובלויי סחכות, כגר בארץ, ויהי בראות אשת ר' יהודה הלוי, את העני הזה, ותזכור את

השבועה אשר נשבע בעלה, והתעצב מאד ויפלו פניה, והדרוש האשה ותשאל את פני הראב"ע לדעת אם הוא תופש תורה ויודע בינה, ויתנכר האיש ולא הודיע אף שמץ דבר טוב הנמצא בו, וחלך האשה אל בעלה לבית מדרשו, ותבך לפניו לאמר: הבת העדינה איך תהיה לבו! פרי במני וחיי רוחי, איכה תפול חבל לגבר דרכו נסתרה, געור וריק מכל חכמה ומדע! ויאמר לה אישה: הרגעי ודומי, מנעי קולך מככי, כי אנכי אלמדוהו דרכי ה' ודרך תבונות אורנו, ובה' בטחתי כי אורע את זרעי לצדקה. ותפקחנה עיניו, אף כי לא ידע כעת דרך אמת, ותושיה נדחה ממנו. ויקח את ר' אברהם בן עזרא אליו וידבר אל לבו דברים טובים ונחומים. למען ישמע ויוסף לקח ולתורתו ימה אוון. ויערים ראב"ע לשמוע תורתו בכל נפשו ומאודו. ויהי היום ור' יהודה הלוי בושש לבוא אל ביתו, כי נתאחר בבית מדרשו. על כי נתקשה שמה בחבור שור אות רי"ש בפומון הגודע: אדון חסדך וכו', ותלך האשה ותפצר בו לעת האוכל שישוב לביתו, וישאלהו ראב"ע מה יום מיומים. כי בושש לבוא אל השולחן ביום ההוא?— ויהתל בו הזקן על דבריו, כי בו לו בלבו. וראב"ע הפציר בו, עד שהלכה אשת ר' יהודה הלוי אשה חכמה עד מאד בחמלתה עליו אל בית מדרש אישה, ותקח מחברת שירו, ולאישה לא הגידה ותראה אותה להראב"ע, ויקם הראב"ע ויקח שבט סופר בכפו, והתחיל לתקן השיר הזה בשנים שלשה מקומות, וכשהגיע לתיבת ד"ש, כתב כל הבית ההוא הראשון המתחיל: רצה ה' לשמור כפלים וכו', וכראות זאת ר' יהודה הלוי, שמח שמחה גדולה ויפול על צוואריו ויחבקו וישקוהו. ויאמר לו: ברוך ה' אשר לא השבית גואל לאברהם, עתה ידעתי כי בן עזרא אתה, כי מי יפליא לעשות כזאת, חוץ ממך?— או רפתה רוחו ויתודע אל הלוי, ויתן לו ר"י את בתו לאשה, גם מהר ומתן רב מאד נתן לה, וישמח הלוי בלבו לאמר: אני העשרתי את אברם! ויתן מקום לדלתות חתנו בשירו הנעים עד היום הזה.— והנה ידידי הקורא, אנכי נתתי לפניך המעשה הזה ככתוב בספרים בשנוי לשון קצת.

ואם

זאם לא אערבנו כי אמת הדבר, הלא ישפוק לנו הספור הזה לדעת כי שם עולם עשה לו הראב"ע בכל הארץ, עד אשר מליצה וחידות ישאו עליו המושלים ועל שנות חייו, וזה לאות על כחו ועוצם ידו. כי מראש ימות עולם עד היום הזה ימי אנשי שם גדולים חקרו לב נפלאות ידברו; ומושכים בשכמ סופר יקומו בכל דור ודור ממלכה וממלכה, לספר לדור אחרון בנים יולדו מעשי נפלאות מאנשי דעת אשר עשו להם שם עולם על פני חוץ*.)

ואני במרם אכלה לדבר, אנכי נותן לפניך עוד למזכרת אהבה שני שירים להראב"ע, אשר יהיו לך למשיב נפש. כי כם נמצא מהור לבו וכשרון נפשו צמדים יחד. — גם לדורשי קורות עולם ודברי ימי בעלי אסופות (Literargeschichtsforscher) יהיו לתועלת, כי בשירים ההם נרשם גם זמן כתיבתם, למען יהיו לזכרון כל הימים. ואלה הם:

(* ידוע לכל משכיל, מדוע מני דור דור יאמרו המושלים כי רברים נפלאים נהיו בירחי קדם לגדולי ארץ, אשר מעולם אנשי השם. כי הנה השכל האנושי אשר לא נסה תמיד למצוא הסבה והמסובב לכל דבר הנעשה תחת השמש, (באשר זאת הסגולה מיוחדת רק לבחידי עם, אשר להם יתר שאת ויתר עז בחכמה ובינת לב) לא יכול למצוא פתרון דברים רבים אשר בתק גסודות הנפש יסודתם, וחוקר עד תבלית יבוא בקל אל תבונתם; לכן עת ראו התאן העם אשר קצרה בינתם, את אנשי סגולת הרמים והנשאים בתקפם ובגבורתם, או בחכמתם ובינת לבם, היו כמשתוממים ודרכם נסתרה לפניהם. אוי כח הדמיון, (אשר יתראה תמיד ברוב הלומותיו, עת שכל אדם נסוג אחרו ממצוא חסך ותוכן הענינים) נטה את אהלו בקרב לב ההמון, ויחבר דברים אשר לא חוברו מעולם, ולב ההמון הלא נפתה הוא, ויאמין לכל דבריו ולכל הלומותיו, אשר חלם הדמיון. — על דרך זה נבראו המשלים והדמיונות בשירי העמים הקדמונים, [אשר עם אמונת העט דרך אהר ילכו] תולדות גדולי עם ועריצי גוי, עד היום הזה. בידוע לבעלי חכמת הנפש (Psychologen).

זוה החרוז למחבר *

- לדור דורים שנותיך אלהי .
 זאתה חי וקים לעדי עד .
 ושוכן עד וקדוש רם וגשגב .
 ומדריכם בדרך הישרה .
 בחסדך אלהים למדני .
 ועזרני להתחכם בדתך .
 כמו עד כה עזרתני במוכך .
 והשלמתיו בארבעת אלפים .
 שנת ששי למחזור רם ברומי .
 ביום ששי ביום טובה ושמחה .
- וחיינו מתי מספר ספורים .
 וסופר כל למשפחות ודורים .
 ועושה טוב ומטיב לישרים .
 ויקראם חסידים גם ברורים .
 לתורתך יאבין הסדרים .
 ואדעם יהיו על פי סדורים .
 לפרש עוד פשט כל הספרים .
 תשע מאות ועוד שבע ועשרים .
 שנת רצון שנת תפקוד אסורים .
 לישראל קדושים גם מהורים .

וביום שני בר"ח אדר ראשון שנת ד'
 התקכ"ו נפטר אבן עזרא ז"ל והוא
 בן ע"ה וכתב סימן לעצמו בשנת
 פטירתו כתיבת ידי: ואברם בן חמש
 ושבעים שנה בצאתו מחרון אף י"י
 תנצב"ה.

* השירים האלה נמצאים בסוף פירוש הראב"ע על כל התורה, נכתב
 בכחב יד על קלף (בתבנית רביעית בוגין) ושומר בבית עקר הספרים של
 אדוננו הקיסר מעסטרויך בעיר רבתי בגוים וויען הברית. השיר הראשון
 ככלות הראב"ע את ספרו ברומי, כפי ידיעתי לא יצא עוד לאור בסוף
 חבורו הנרפס פעמים רבות. השיר השני, — אשר לא ידעתי מרוע נתן לו
 מקום

שואל ללמוד	תלמוד תורה	סורה נא אל	משנה תורה :
שם המצא הל-	כות דת האל	כדת כהו-	נן כשורה .
דרשו מע-	ליו וקראו	אחת מהן	לא נעדרה .
יום בו העלו	נרותיו לב-	ני ישראל	היתה אורה .
ולעין כל במ	פריו נגלה	כל סתום*	דרכו נסתרה :
הדובר ע-	לח דבר לא-	כן יואר כי	דבר סרה .
אי זה איש ת-	בר חבור כ-	מהו או כד-	רכיו הורה .
שם הנרותיו	ותבונותיו	משמרה לק-	ראת משמרת .
הרב משה	ברבי מימון	מטה עוז מ-	קל תפארה
ימה אל אליו	חסד וכנף	עוזו יהיה	עליו סהרה" :

וערה קורא נעים! קח נא את ספר שפת יתר בידך .
 וקרא נא בו ברוח נכון אז תקרא לו עונג, והראה כי איננו
 שפת יתר— אך למותר, כי ברכה בו!

מקום בסוף הכור הראב"ע אם לא על כי גם אלה ידו עשתה, לספר ההלל
 גבר עמיתו הרמב"ם ז"ל לזכר עולם בסוף מחברתו— אפשר כי הוא ג"כ פועל
 ידי בן עזרא, אף כי הרמב"ם היה צעיר לימים לעת וקנת הראב"ע; ולא ירעתי
 לשיר הוזה מקום אחר עוד זולתי בזה .

(* פה חסר לדעתי מלה אחת, כי מלבד כהדלח הואת יוצאת מן הכלל,
 כי כלן בעלות ד' ד' תנועות, עוד המוכן הוא להפך מרצון המליץ! ולדעתי
 יהבן, כי נחסר פה מלת אין, ר"ל: אין כל סתום (אשר) דרכו
 נסתרת (בספר הי"ד), או מלת אף או עם חסרה, והבוחר יבחר .

והיה כי תתענג בספר הקטן הזה על יושר שכל הראב"ע וטוב לבו להמליץ בעד אנוש בערכו רב סעדיה ז"ל, ולעמוד לימין צדקו נגד משיגו ר' אדונים (הוא דונש בן לברט*) והמצא בו סדרים. דבר דבור על אפניו, וזכרתני גם אני, המשגיח על צאת הספר לאור כלול בהדרו.

(* יריר נפשי החכם המופלא ר' שמואל דוד לו צ א ט ו מזכיר את אדונים הלוי בין המדקקים הראשונים בספרו היקר אשר כתב בלשון איטלקית בשם : (Prolegomeni ad una gramatica ragionata della lingua ebraica, p. 26 § IX.) Adonim levita di Fez, dei cui scritti ignoransi persino i nomi, encomiato pero da Aben Esdra nel : יאכר : (p. 29 § XII 3.) Secondo che accenna Aben Esdra nel שפה ברורה, ובמקום אחר בזה הספר . parte precursore del Chajug nella riforma della gramatika ebraica. ר' אדונים הלוי מובא גם באפורי, והם' ש פ ת י ת ר נמצא בכ"י גם באוצר הספרים של המלומד הגדול דע ראסי (Codex 314) כאשר הודיע לנו החכם הזה בספרו קורות גדולי ישראל, (Dizionario storico) בתולדות הראב"ע .

פ ר ע ס ב ו ר ג , כ"ב לחדש זיו התקצ"ח לב"ע.

מאיר הלוי לעסעדים.

סֵפֶר יְסוּד דְקָדוּק פָּמו כְּתָר , סֵפֶר יִבְבֵּס לֵב כְּמוּ נֶתָר
 סֵפֶר בְּשֵׁם תַלְמִיד שְׁמו חַיִּים סֵפֶר יִגְלֶה־לּוֹ דְבַר סֵתָר
 סֵפֶר לֹא בְרָהֶם בְּנוּ מֵאִיר סֵפֶר קָרְאֵדוּ שְׁפַת יִתָּר .

אדוני האדונים ! שא עון ר' אדונים הלוי משכבו נ"ע, שקשר
 על אדוננו ראש הישיבה רב סעדיה תנצב"ה . ואני אברהם בן
 סאיר בן עזרא הספרדי נדבה רוחי, להציל דברי הגאון מיד אדונים
 קשה, ולולי שידעתיו שהיה חכם בדורו, הייתי אומר: תחלת דבר
 פיהו סכלות. כי החל בתחלה לאמר, ששגג הגאון בפתרון,
 וככה הוא אומר תמיד: ועוד פתור, ואנה מצא בכל המקור:
 זאת הגזרה, כי אם במעם חלום, והנה יעשה מדברי הנביאים,
 שדבריהם אמת, כדברי חלום, שיבקש פותר להם, והיה נכון יותר
 לאמר: ועוד פירש או ביאר .

(א) וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ וַתִּקְרָא (שמות ב' ה'), אמר הגאון
 שהוא כמו אמה ארכו. ויאמר ר' אדונים שמעה ג' מעיות מדרך
 דקדוק הלשון. ואני אברהם אומר, מי יתן ואני ור' אדונים היינו
 בדור אחד, והייתי מוכיחו על הדברים האלה, כי כל דבר שיאמר
 תלמיד מפי רבו ורבו מפי רבו, אין ראוי להשיב כי אם על הרב
 הקרמון, וידעתי כי רב סעדיה הקל שבתלמידים היה מחכמי
 התלמוד, והגדול שבהם היה קל מחכמי המשנה, אם כן מה חטא
 הגאון? ומדוע אליו ריבוה? יקום יריב את ההרים מוסדי עולם,
 הם חכמי המשנה שפירשו כן, ועוד מצינו שאמר הגאון במקומות
 רבים

רבים מספריו: אע"פ שמסברת דקרוק הלשון אינו בדברי הראשונים, אנו נסמוך עליהם, ונעזוב דעתנו, כי היא נקלה כנגד דעתם. — וכן עשה במלת ונקה לא ינקה. שאך אחרי רבים להטות, ורבים כאלה:

(ב) בְּאֵהָלִים נִמְעַ יְיָ (במדבר כ"ד), אמר הנאון, שהוא כמו יושב אהלים, ור' אדוניס אמר שהוא כמו מר ואהלות, וע' פנים להורה, ויש להשיב, כי משקלי השמות משתנים. גם יושב אהלים לאות, כי מצאנו השכוני באהלים וכן קדש קדשים בקמץ גדול, בקדש הקדשים בקמץ חטף, ואם ישאל שואל: מה מעם נמע עם אהלים? הרי לו: וימע אהלי אפרנו. ועוד מאין לר' אדוניס כי אהלים עצי בושם הם ונופל בהם לשון נטיעה? אולי הם כמו שמצאנום במקום אחר שניהם דבוקים, מר ואהלות, ומפרשים רבים פירשו אהלים עובר והוא מתולדות דגי הים.

(ג) מְאִירוֹת אֹתָהּ (ישעיה כ"ו), אמר הנאון, שהוא כמו אריתי מורי, ויאמר ר' אדוניס, שהוא מגורת ולא תאירו מובחן: מקרוק הלשון. ויש להשיב, כי יתכן היות גזרה א' ומעם א', והם מב' שרשים, וישר אל מלאך, שהוא מהפעלים השניים לפי דעתי ולפי דעת כל המדקדקים, לפי שהוא מהפעלים שהלמ"ד שלהם נעלם ואם בא מערער לומר יתכן היות וישר אל מלאך מהפעלים הכפולים, ולא ידמה זה כמו מאירות עם אריתי. התשובה נכונה לפניו לאמר: ולא ידעת שהוא מבנין הכבד מהפעלים השניים! ואם אמר מה מעם מלקטות אותה? ככה פירושו: שאין מנהג הנשים לעלות על עץ גבוה, וכאשר השברנה הפארות, ותהיינה קרוצות לארץ, אז תצאנה הנשים לארות הפרי. ואם אמר עוד: א"כ ראוי לומר ומאירות פריה? הרי לו: וארוה כל עוברי דרך, ולפי דעת ר' אדוניס מה הנשים ומה מעם באות? ועוד כי תאירו מובחי, ר"ל תעשו אור בתוכו, ואין כן מאירות אותה כי תעשנה אור בתוכם.

נדלנו

ד) גְּדַלְנִי כְּאֵב (איוב ל"א), אמר הגאון, שמעמו וכאב אָנוּשׁ, זאומר ר' אדונים שהודה איוב להשם. שגדלו כְּאֵב. ואמר על פי הגאון שזה חרבן הלשון, וחלילה לנו לפתור דבר שיובילנו להפר נקודה אחת מלשון הקדש. ולא אמר מאומה, בעבור שמצאנו כל ז' התנועות מתחלפות זו בזו, ולולי שאין רצוני להאריך, הייתי מבאר זה היטב. וב' הפירושים אינימו נכונים מדרך הדקדוק; גם ממעם ענין המקום, כי מלת גדל בהיותה מבנין הקל, לא יצא הפעל אל אחר, כמו עד כי גדל מאד, ואיך יתכן לומר גדלני כאב, רק גדלני מבנין הכבד הדגוש, כי לא יתכן להיות פעול מופעל שלא יצא אל אחר! לכן פי' הכחוב: כי היתום הנזכר למעלה, כאלו גדל עמי מנעורי, וכמהו לא יגורך רע, לא יגור עמך, ומבטן אמי אנחנה שב אל האלמנה הנז' ולפי הגאון ור' אדונים אין מעם למלת אנחנה.

ה) לְמָה תִּרְדְּפֵנִי כְּמוֹ אֵל (איוב י"ט), אמר הגאון שהוא חול כמו לאנשים האל; ור' אדונים אמר שהוא קדש, וראיתו שלא היה בדבר איוב וחבריו זולתם. וגם שזאת הראיה צריכה ראיה בי פיר' אלה נכונים, אם כן אין להשיב על הגאון.

ו) — ועוד אמר הגאון כי האותיות המשרתים, הם חצי כל האותיות. ור' אדונים אמר כי המ' והר' ג"כ משרתים, וזה הפך דעת כל המדקדים הראשונים והאחרונים. וידוע כי מ' נצטרק וי' ויצטירו, המורת ת' התפעל, לדבר צחות באות, כי אם היה הת' כמנהגו, ראה הצ' כאלו היא מ' ובהיות הת"ו והמ"ת קרובים במוצא, החליפוהו ולא ימצא המ' נוסף כ"א עם צ', ואין כן מנהג המשרתים, ור' הודמנתון אינה ראיה כי המלה ארמית ולא לה"ק. אחר שמצאנו אם תבעיון בעיו במקרא, הנה דברי ר' אדונים

(* ככל מקום הנראה כחסר הנחתי לו נראה הסיומן ליון כזה (* ובמקומות כאלה ובמחמרים הקשים המנויים בזיון [?] שמרתי לפי מחסו, ולא מלאתי שבכרים ע"ס אמוד הדעת, כי יראתי להקן זכרי קדמונים. ודי למנין. מה"ל.

אדונים בט' וד' נכונים, גם רכרי הגאון אינם רחוקים.
(ז) — עוד אמר הגאון, כי אחר שנתח אברהם אבינו את העגלה והעזו והאיל ושחט הצפור, החיים הקב"ה לאות, כי לולי זה במה היה מאמין שיעשה הקב"ה מה שדבר לי ? — ווי' אדונים אמר. שירידה אש מן השמים היא אות גדולה. ואני אומר. שדרך הגאון לדרוף אחר קרמוניו ז"ל, והם אמרו זה מדעתם כי מאיזה מקום ראה ראייה על תחיית המתים, ולר' אדונים יש לערער ולומר הלא תרדמה גדולה נפלה עליו, ונאמר לו בחלום נבואה פרשת ידוע תרע, והכהוב לא העיר שהקיץ, וראה האש יורדת, א"כ הגה האות בספק!

(ח) תַּעֲלִים לְעֵתוֹת בְּצַרָה (תהלים י'), אמר הגאון, שהוא כמו בצרה קראתי והוא אמת; ור' אדונים אמר, שהוא מגזרת דבר הבצרות, ודבריו תוהו, כי טעם כל המזכור אינו כ"א על צר ומצוק.

(ט) בְּקֹרֶת תִּהְיֶה (ויקרא י"ט), פי' הגאון, שתהיה לוקה ברצועת הבקר, כי כן אמרו חכמים ז"ל; ור' אדונים לא אמר בה מאומה.

(י) בְּיִקְרֹתֶיךָ (תהלים מ"ה), אמר הגאון שהוא כמו בקורת, זיאמר ר' אדונים שהוא מגזרת יקר, ונעלם הי"ד כמנהגו עם החול"ם, ולפי דעתי, המלה קשה להיות בגזרת מלכים לעולם יקרות, ואלו אמר המשורר שתהיינה גבוות, אז היה כבוד לאשר נאמר עליו המזמור, ומה טעם דגשות הקו"ף? ואחר שהמלה זרה, אין ראוי להרחיב פה על הגאון, אע"פ שלא אדע במלה הזאת פירוש טוב מפירוש ר' אדונים.

(יא) לְגַאֲוִינִים (תהלים קכ"ג), אמר הגאון, שהוא מלשון משנה שקורין למחנה לגיון; ויאמר ר' אדונים שהמלה שתי תיבות: זפי' הגאים היונים, כמו חרב היונה. וזאת טעות גדולה, כי היא מלה אחת, כי אין בלשון הקדש מלה אחת מורכבת משתי מלות בפעלים

בפעלים, ובתואר השמות הנגזר מצאנו מועצות במלות המעם, כמו את אשר בלעדי; ועוד מעות שנית כי לגאי-ראוי להיות סמוך, והנכון שהמלה מגזרת נאה, והוא תואר השם, כמו עליונים, ונשתנה הה"א, ולא היה במשקלו בעבור אות הגרון.

יב וְנִגְנַבְתִּי יוֹם (בראשית ל"א), הנכון מה שאמר ר' אדוניס, רק לא פי' למה לא באה המלה מלעיל בעבור תוספת היו"ד, כמו רבתי בגיים שרתי? כי העברים שמו הפרש בין היו"ד הנוסף, ובין היו"ד שהוא מדבר בערו; ובגנבותי יום עובו המלה מלרע בעבור השתנות הבי"ת, כמו מלאתי משפט, ואחר שהפרישו בינה לפעול, אין צריך להכילה אחרת.

יג וְתֹאמַר לְאַה בְּגַד (בראשית ל'), אמר הגאון, באה הגדה והתברר; ור"א אמר, שלא יתכן לאמר מהגיד גר, ולא פי' בו מאופה, ואני אומר שדברי הגאון אינם רחוקים, כי הנה אמרו העברים והשיאו אותם עון אשמה, מגזרת אם יעלה לשמים שיאו, וכאשר יאמר המערער כי השיאו ושיאו ב' שרשים ומעם אחר, כאמרו חמדקקים במלת לא ידון רוחי באדם עם וישב חרבו אל גרנה, יוכל הגאון לומר. ורבים פירשו בגר, בא מול המוב כי כן הוא בלשון ישמעאל בעבור ב' הלשונות הקרובות מאד, וכמוהו העורכים לגר שלחן והוא כוכב צדק. — ולפי דעתי שמלת גר מגזרת גרוד מבעלי הכפל, והמעם, שיש לה בנים רבים, ומעם חסרון ה"א במכתב, כי סמכו העברים על המבטא, וכמוהו על יום טוב קָנָו (שמואל א' כ"ה).

יד אֲרָדֶם עַד בֵּית אֱלֹהִים (תהלים מ"ב), אמר הגאון, שהוא לשון משנה, האשה מדרה את בנה, ור"א אמר, שלא יתכן היות ככה רק בתנועות האל"ף בשו"א ופת"ח, וזאת איננה טענה, כי המלה מהפעלים שהלמ"ד שלהם נעלם ומבנין נפעל, כאלו אמר ארדה עמהם, כמו וילחמוני חנם שטעמו וילחמו עמי. ופי'

ר' אדונים מגזרת דום לה'; ומי יהן וידום. ואו טוב לו! כי אין לפי זה מעם וריח, אחר שהמשורר אמר כי אעבור בסך, למה ידום? ועוד שהנה אחריו בקול רנה ותודה?— גם טעה בדקדוק ב' מעיות גדולות, הא'. כי אין האל"ף מתנועע בשו"א ופת"ח הנה במשפט בנין הכבד הרגוש, ומעות הב', כי מנהג העברים לכפול ל' הפעל, כמו סגריר, או הע' והל', כמו סחרחר, ירקרק, אדמדם, או הפ' והע' והל' יחסרוהו, כמו תשגשגי, ומה שאמר כי מה שיכפלו העברים בסוף המלה הזאת הוא שורש, כמו סובב, הלוך ומפוף, אינו כן שורש הר' ממלת ארדם. ומה שאמר על מלת מוטפות, מעות אחרת, כי ב' המט"ן שורש הם; ועוד כי מלת מוטפת שם לא פעל. ואינו מגזרת הלוך ומפוף, כאשר אמר.

(מז) **יְדַבֵּר עֲמִים** (תהלים ע'), אמר הנאון, שהוא כמו עניו ולא הביא לו חבר; ויאמר ר' אדונים שהוא מגזרת הַדְּבַר, דוברות בים, ולפי דעתי, שהוא כמעט יַדְבֵּר, וקרוב הוא לפי הנאון וכמוהן בדברי הימים. ותדבר את כל זרע זרע הממלכה, ובמלכים ותאבד כחוב ואולי הם מגזרת אכנו בדבר.

(מז) **כְּבוֹד אֱלֹהִים הַסֵּתֵר דְּבָר** (משלי כ"ט), אמר ר' אדונים, שפי' בו הגאון פי' שאין בו מעם, והוא פי' בו מחילת עון כמו הסתר פניך מחטאי. ומה שפי' בו הגאון שכחתי; רק לפי דעתי כן הוא פי' הכתוב, כי המסתיר דברי ה' שלא לגלות סודו למי שאינו ראוי, מכבד ה', והחוקר על דברי המלוכה של בשר ודם חולק כבוד למלך, כמו שאמר בסוף הפסוק וכבוד מלכים חקור דבר, והראיה שאין פי' ר' אדונים נכון שלא אמר הכתוב עון, ואמר הסתר דבר.

(יז) **נִסְכֵּיהֶם סָדֵם** (תהלים מ"ו), אמר הנאון שהוא מגזרת היתה דים, כי יאמר מן חיים חם, ומן ציים צם, והאמת שפי' דם

דם, כמו כי הדם הוא הנפש, רק טעה במשקלו, כי מלת דים קמוץ, והמ' מן רבים שאינם נמצאים, ומ' חיים לשון רבים, והיא בחיר"ק.

יח) תְּרוֹת דְּגִלְעָד (עמוס א'), אמר הגאון שמעמו הרים, כמו ימות עולם ימים, ולא נשתנה הה"א בסמיכה כאשר לא נשתנה הרי בגלבוש; ויאמר ר"א א"כ מה טעם למען הרחיב את גבולם? והנה ר' אדונים פירש מצורתו וילכד יחידתו.

יט) יְעוֹז בְּהַתָּו' (תהלים נ"א), פי' בו הגאון בממונו; ולגלג עליו ר' אדונים, בעבור היות הה"א והו"ו שורש, ויתכן שמחשב הגאון מגזרת י"ה להם למלך, והטעם בממון ההוה לו, והנכון כמו להותו. ויהיה בהותו סי' לפועל, ויתכן היותו פועל כמו ותוכחתי לבקרים.

כ) זְבַדְנִי (בראשית ל'), אמר הגאון, שהוא כמו זבת חלב ודבש; ור"א הפסו מחסרון הד', ויוכל הגאון להשיב, כי מלת זבת חסרה ד' בעבור חבור ד' וז' רפה הקרובים במוצא הלשון, ורבים אמרו כמוהו הרה ללת, כמו ללדת. או יהיה פי' זבדני כמו זבת והם ב' שרשים, כמו עוה ועוה, ורבים כן.

כא) זַמַּת אֹאֶלֶת חַמָּאָת (משלי כ"ד), אמר הגאון, כי הזמח זהחמאת והתועבה לאדם ליצנות; ויאמר ר"א אני אפתרנו פחרון שרוצה כל איש נבון, כי זמת האולת כחמאת, והטעם באשה, וע"כ הביא המשל השני יותר, כי מי שרוצה לשאָנה, ר"ל לסבול אולתה, ופי' זה אין לו טעם. וככה פי': דע כי האויל הוא מפש שאין לו דעת, והלץ יש לו דעת ויהתל בבני אדם, וע"כ ישנאוהו, והוא תועבה להם מלצנותו, וכשיחוב האדם בדברי אולת, תביאנו ליד חמאה.

כב) בְּמַהֲפַכַת זְרִים (ישעיה א'), אמר הגאון, שהוא מגזרת

זרם, ויאמר ר' אדונים, שזה לא יתכן מחסרון המ', כי מן חרם יאמר חרמים, ומ' זרים אינו אלא לשון רבים, ואני אומר כי הדין עם הגאון כי זרים כמו זרם, שמשקלי השמות משתנים כמו וקנמן-בשם, אריתי מורי עם בשמי, וכמוהו אחר וקדם, ורוח הקדים.

כג) נותן זמירות (איוב ל"ה), אמר הגאון, שה' עושה הכל והם מוזרים לו; ויאמר ר' אדונים, כי מלת ולא אָמר אִיה אלהי עושי מושכת עצמה ואחרת עמה. והמעם, שלא היה האדם מומר לה' בלילה ולא ביום. ועוד ראוי להוסיף היה ולומר: ולא היה נותן זמירות בלילה; ולרעתי פי' הגאון אמת, והמעם לכבבים שכל רואיהם יזמרו לה', כמו כי אראה שמיך וכו' ירח וכבבים, ולא יזכיר השמש בעבור שתסתיר הכבבים ביום שלא יראה רק השמש לבדו, ויש מעם בזה למלת לילה, ועל פי' זה כוונתי בְּקָר וְעָרַב תִּרְגֵּין (תהלים ס"ה), כמו נותן זמירות.

כד) וּמִלְקָחֶיהָ וּמִחַתּוּתֶיהָ (שמות כ"ה), אמר הגאון, שהוא כמו קח את המתה, ויאמר ר' אדונים שאין מחתה למנודה כלל, אבל הוא למזבח, ופי' מחתות המנודה, מנרפות וחותרה בה את הוית, וזה תמה גדול, כי זה ר' אדונים לא היה מהקדמונים, א"כ מי הניד לו, שלא היו מחתות למנורה, שידלקו הכהנים בהם הנרות? ולמה הוציא הכתוב ממשפטו? והנה הראיה שכן הוא, שכחוב ומחהותיה שהם רבים, ולא אחת כאשר אמר.

כה) מִי כְמוֹתָ חֲסִין יְהִי (תהלים פ"ט), אמר הגאון, יורש הארץ מלשון ארמית אחסנא, ונכון היותו תואר כמו וחסון הוא כאלונים, רק מעה ר"א שאמר כי משקלו אסיר מריא רביד, ואלה אינם שמות, ואיך ישקול מלת שם תואר בשם לברו? ועשה כן במלת מנה אחת אפים, כי הביא, אסיר, שריד ופליט וחביריו זאין אחד מהם על משקל חסין רק בסמיכות, כאסירי התקוה, פליטי חרב, ומעה מעות גדולה, שהביא סביב עמהם ואינו שם התואר

התואר, ועוד גדולה מזאת שהביא ידיו עם שכיר, וזאת הגזירה לא ידענו איך מצטרפת ואם היא מהפעלים העומדים, או מהיוצאים.

כו) וַיִּתְּרְנוּ (תהלים י"ח), אמר הגאון שהוא כתרנו ומחדרים אימה, ור"א אמר שהמלה הפוכה, ודברי הגאון נכונים, ומעם ממסגרותיהם מהארמונים הנסגרים בהם. וידעתי כי כבש כמו כשב, ושלמה כשמלה, ולא ימצא ככה בפעלים, כ"א בשמות.

כז) חִלְכָאִים (תהלים יו"ד), אמר הגאון טעמו דלים, והיא תיבה אחת; ויאמר ר"א שזה לא יתכן, כי לא יאמר מן מלך כי אם מלכים. ומי אמר לו שהאחד הלך? רק חלכא. — ויאמר ר"א שהם ב' תיבות חיל כאים כמו חיל נכאים, א"כ יראה לנו ר' אדונים במקרא חיל בלא יו"ד מגזרת חיל, וכל שהוא על משקלו בבית, זית שית, ואמר ר' אדונים שהוסרה נ' נכאים כאשר הוסרה כ' כסות ממלת ענבים סוטה, וזאת עניות גדולה כי נ' נכאים שורש בנכאה לכב מבנין נפעל והטעם א' אלא שהשרשים משתנים, וככה רבים וגם כן מלת סוטה.

כח) בְּפִתִּים חֲפָשִׁי (תהלים פ"ט), אמר הגאון, כי המת חפשי מהמיתה וכל הבריות עבדים; ויאמר ר' אדונים חפשי מעבודת האלהים ואלה דברי קדמונינו ולא בדאם מלבו, והנכון חפשי מעמל, כי אדם לעמל יולד.

כט) יִשְׁמַע אֵל וַיַּעֲנֵם (תהלים נ"ה), אמר הגאון, יעיד בם כמו לא תענה; ויאמר ר"א כי לא יתכן היות לשון עדות בלא ב' ופ' שהוא מגזרת ויענך וירעיבך. ואני אומר כי דברי הגאון אמת, ומענת ר"א אינה נכונה, כי רבים לנו כזה, כמו לא נגענך שהוא נגענו בך, ודברי ר' אדונים שקר כי היה ראוי להיות שבור בחיר"ק ופתח העי"ן וידגש הנו"ן כמשפט בנין הכבד, ואם אמר מה יזיק שיהיה מבנין הקל? זה לא יתכן בעבור היותו מתפעלים היוצאים

היוצאים אל אחר, כי המ' סימן הפעלים, ואם אמר א"כ יהיה מבנין הכבד הנוסף כמו יעלם, יש לו להראות בנין זה נמצא במקרא.

(ל) **טָרַף בְּפִיהָ** (בראשית ח'), אמר הגאון חתוך בפיה ויאמר ר"א, היעשה מפועל פעול, ופי' כי זיה וטרף ב' שמות, ולא אמר נכונה כי רי"ש טרף קמוץ הפך כל פועל עבר, והוא שם התואר כי יש תואר דומה לפועל כמו הולך, שלא יתכן היותו פועל, כי אין לו פועל בעבור שהוא מהפעלים העומדים ויש שם תואר דומה לפועל כמו סת ורבים כמוהו.

(לא) **בֵּן טָבָאֵל** (ישעיה ז'), אמר הגאון בן רמליה בגי' (* זר"א תפסו בעבור שיבא רמלה ולא רמליה? והגאון רדף אחר הקדמונים וע' פנים להורה; וי"א הטוב אלינו, והנכון ששמעמו שר גדול חשוב בעיני ב' המלכים.

(לב) **בְּיָמִים אֲשֶׁר יִשְׁכַּתֶּם** (דברים א'), אמר הגאון כנגד ישיבתם כולה. ויאמר ר"א כי הכ' תחת ה' כמו כעבד כאדוניו, בעמי כעמך, וזאת טענה גדולה כי כפי"ן אלה לדרך קצרה, וטעמו כעבד כאדוניו, ואדוניו כעבד, ועמך כעמו, שאין הפרש ביניהם כי זה כזה וזה כזה, ועוד אין טעם לפי' ר"א, כי מה טעם הימים אשר ישבתם? ופי' הגאון נכון וטעם להזכיר זה כי הכתוב אמר וישב העם בקדש ושם רבו על המים ושהו מים רבים ולא היה כן.

(לג) **יִקְרַק** (ויקרא י"ד), אמר הגאון שהוכפל לקושי,

ולדעתי

(* עיין ברשי' ורדק שם והגימטריא היא מ"פ אי"ב בלגבים ולפי' מה שחפסו ר"א בעבור שיבא רמלה בזה ליל רמלא בל' ולפי דעת הרד"ק אין הסיכס בלל על כגלן פי"ש. — סמעהיק

ולדעתי דברי ר' אדונים קרובים והעד לבנה אדמדמת* רק טעה שפי' שחורה אני על שער שחור שבעיניה, כי לא יקרא האדם כלל בתואר שם בעבור אבר אחד או שער אחד.

לד' שְׁנוֹת יְמִין עֲלִיּוֹן (תהלים ע"ז), אמר הגאון יד ה', ויאמר ר' אדונים שהוא לשון שבועה, כי כן הוא לשון הגרי, וכמהו וימינם ימין שקר. ופי' הגאון הוא האמת, וככה פי' הפסוק ואומר חליתי היא מגורת חלה ה' בה על משקל למען ענותו, ומעם היא על מחשבתו, ומעם שנות ימין עליון, שנשתנה כמו ודתיהם שונות, ע"כ אמר אחרון אזכור מעלליה — ומעם ימין גבורות ה' שהוא עליון, או יהיה שנות עליון כמשמעו ומעמו חלתי היא מחשבתי בשנות ימין עליון ודבק גם בבא אחריו, ומעם ימין כמו וימינם ימין שקר ומעם ימין שקר כי בתחלת אמר אשר פיהם דבר שוא, ואין צורך ללשון הגרי כלל.

לה) יְתוֹד הָרִים בְּרֵעָהּ (איוב כ"א), אמר הגאון כמו ויתרו את הארץ, ור"א אמר שהוא מן יתרון, והנכון שפי' המלה כמעם שאין מעם לדברי שניהם.

לו) אָדָם עָרוֹם כּוֹסֶה בְּעַת (משלי י"א), אמר הגאון שהיא כמו תכוסו על השה, והאמת שלא יתכן, גם יש לערער על דבר ר"א בעבור שלא מצאנו גזרה זו מבנין הקל, ואם יאמר הנה כמוהו עבית כשית בשי"ן, יש להשיב כי כשית אינו פועל יוצא אל אחר.

לז) וּבִיקַר בְּרִים (תהלים ל"ז), אמר הגאון לחלוח העמקים,

ור"א

* דברי ר"א הסרו מהספר אמנם יזהירו נגדך דברי הראב"ע. ועיין בפסוק להרמב"ם (נגעים פ"א ד') וח"ל, וכן אמר בנגעי אדם: לבנה אדמדמת, ענין החזק בלדמימות, ר"ל שיהיה זה המראה המעורב מן הלובן עם חזק בלדמימות ויהיה ממנו המראה הנקרא סמוך עכ"ל הל"ה, ע"ש כי יקרים הס.

ור"א אמר חלב הכבשים, וב' הפירושים נכונים כי מצינו כר נרחב ולבשו כרים הצאן.

לח) וְכַבֹּדִי לְעֶפֶר (תהלים ז'), אמר הגאון כי כבוד הגוף הוא הנפש, ויאמר ר"א כי זאת טעות גדולה, רק הגוף הוא בעבור הנפש כמו המשביע בטוב עריך, ויקם ר' משה הכהן לפרש אל החד כבודי, כמו נפשי, כי מנהג נביאים לכפול המעם במלת אחרות, ואז קם ר' יהודה בן בלעם וילענ עליו כי איך יהיה הכבוד נפש, וכתוב וכבודי לעפר ישכן סלה, והנפש לא תשכון בעפר? אח"כ הודו ר' אדונים ור' יהודה שאין ספק כי הכבוד הוא הנפש כשהוא נכבד משני חלקי האדם שהם הנפש והגוף, הלא תראה שכתוב למען יזמך כבוד, ויגל כבודי, ואחריו אף בשרי ישכון לבטח שהוא הגוף ואין זה כפל לשון כי מלת אף תוכיח, ואסיר טעות ר' יהודה כי כתוב דבקה לעפר נפשי דרך משל, ואומר כי המשביע בטוב עריך, נפשך, כמו תשבע נפשי.

למ) וְלַחֲזֹקֵי רִשָּׁף (דברים ל"ב), אמר הגאון חמות אש, ויאמר ר' אדונים כי חם כמו אש, ואני אומר שכל רשף במקרא הוא כמו אש, וכמוהו ובני רשף יגביהו עוף, והמעם כתולדות אש, ובני הם הנצוצים, ואלו היה דבק ולחמי רשף עם ושן בהמות היה נכון, רק מה טעם היות באמצע וקמב מרירי והם מיני דבר שבאוויר? ואם טען אנה מציאת הל' נוסף? הראנו: השלישי לאבשלום בן מעכה, ואם אמר שאין בן ולחמי רשף בעבור תוספת הוי"ו, הרי ולאום מלאום יאמץ, ואם אמר אולי הוא שורש בפ"ע, הנה שלנו ושלו יוכיח.

מ) לְשֵׁד הַשָּׁמֶן (במדבר י"א), אמר הגאון מתוקה כשמן, בלא ראייה, ויאמר ר' אדונים שהוא הליחה שבו, כמו נהפך לשדי, ומה שגג הגאון? ולחת השמן מתוקה וערבה, והעד בצפיחית ברבש כשאינו מבושל, וכשמבושל הוא כמעם לשד השמן, ושמן זה אינו שמן זית רק כמו לריח שמניך טובים.

מא) על כות לַבֵּן (ההלים ט'), אמר הגאון שהל' נוסף ופתוח כל' ליצרה, והמעם כן והוא אחד מהלוויים ככתוב בדברי הימים, ור"א אמר שהוא שם מלך מהגוים שנלחמו עם דוד, ולא הביא ראייה, ולדעתו מלת עלמות א' כעלמות שיר, שהוא פיוט בס' תהלות, וגם הגאון לא אמר שם דבר רק המלה אחת היא אצלו.

מב) לַעֲזוֹ (תהלים קי"ד), אמר הגאון כמו לעני שפה, ור"א אמר שהוא כלשון משנה מוציא לעז על בניה; ושני הפי' במשקל אחר כי אין מכריע.

מג) וְתִמְנַנְנִי (איוב כ"א), אמר הגאון כמו מנן צריך, ור"א אמר שהוא מגורת נמונו כל יושבי כנען, והוא אמת, ואולי לא אמר הגאון על השרש אלא על העקר.

מד) מִי — אמר הגאון שלא יפול על דבר ידוע בלשון עבר? ויאמר ר' אדונים שאינו כן בעבור שמצא מי פשע יעקב, ואני אומר שדברי הגאון אמת, כי פל' הכתוב בחסרון והמעם מי יסד, או הוליד או עשה או הנדיל פשע יעקב.

מה) לְמַחֲזֹת מְלָכִין (משלי ל"א), אמר הגאון מלשון תרגום עצה, ויאמר ר' אדונים שהוא כעולות מחים. ופי' הגאון הוא הנכון כי אם כדברי ר"א היה הלמ"ד שבור בחיר"ק, ולא פהוח, כמו שנות עולמים שטעמו לשנות עולמים, ואם יאמר הנה למזבתה החשובה כי נפתח הל' להורות ה' הדעת החסר כמשפט חבר הל' שהוא ב' כמו בשמים, ונמצא שלם בהשמים חסוך, אם כן נפתח הל' מחסרון חא' בנין הכבד הנוסף כמו למרות עני כבודו.

כו) מֵאֵילִים יֵשֶׁר חֲמֻדָּתָם (ישעיה א'), פי הגאון כבשים ויאמר ר' אדונים שהוא מגורת אלונים כמו אלה, ולדעתי הכתוב כפול כמשפט הנביאים, רק דברי הגאון אינם רהוקים.

מז) בְּרֵאשׁ אָמִיר (ישעיה י"ז), אמר הגאון כמשמעו כמו האמירך היום, ויאמר ר"א שהיא משריגי ענף, וכן הוא כשריג שהוא למעלה למעלה, וגם דברי הגאון נכונים, וכמוהו יתאמר כל פועלי און.

מח) וְהִתְאַשְׁבוּ (ישעיה מ"ו), אמר הגאון מגורת יאוש ויאמר ר"א שהוא כמו ישיש, ויאמר רבינו האי גאון שהוא מגורת אש, והמעם היו חדים, והנכון בעיני הוסדר לשון יסוד כמו לאשישי קיר הרשת.

מט) יִבְיֵץ עֵנַן אֹרֶז (איוב ל"ז), אמר הגאון שאינו לשון אור, ויאמר ר"א כי הוא המאור שהוא סבת העננים, ומה יעשה בפסוק כחום צח עלי אור? —

נ) בְּאֵין אֲלֵפִים אָבוּם בָּר (משלי י"ד), אמר הגאון במקום ישאין בקר אבוּם בר, ועושה אבוּם בקמץ קמן כמו בקמץ גדול, ובר כמשמעו, ויאמר ר"א באין בקר האבוּם נקי ויפה פי' שסופו סוכיח עליו אע"פ שיש למעון במלת בר, רק כאן הוא בדרך סהר יומא.

נא) עֲמַרְתָּ הַפְּאֶרֶת הַמִּנְנָה (משלי י"א), אמר ר' אדונים שהגאון פי' מנן, והוא אומר שהוא כמו מנן צריך, גם בזה יפה אמר.

נב) מַה יִקְרוּ רְעִיךָ אֵל (תהלים קל"ט), אמר הגאון סחשבותיך וכמוהו ולרעיון לבו, כי הוי"ו והנו"ן נוספים כמו זכרון, ויאמר ר"א שהוא כמו סגולה, ואני אומר שספרו ראוי להשרף על שיאמר שיש לשם שהוא אחד — חברים ורעים רק בדרך דרוש לא ע"ד פשט, חלילה! חלילה! והנה דבר סרה על ה', רק פי' הגאון נכון הלא הראה שיאמר הנביא תחלה. בנת לרעי מרחוק, ואחר דברים רבים אמר מה יקרו רעיק אל והמעם כי אתה תבין רעי מרחוק מומן קדמון קודם שאחשיב, ומחשבותיך יקרים בעיני שלא אוכל

אוכל לדעהם, כמו ויקר פדיון נפשם, הלא אחריו: אספרם מחול ירביין, ואיך ידבר כן על סגולי ה'! ומה טעם הקיצותי ועורר עמך, ודבר רעה אל רעה שאמר שרעי ה' אין להם מספר.

נג) צַעִיר רוּדָם (תהלים ס"ח), אמר הגאון הפחה שלהם כאלו אמר רודה בם, ור' אדוניס אמר שהוא מן נרדם, ודברי הגאון נכונים שאין טעם לדברי ר' אדוניס, ומה שאמר שלא אמר רודם בקמצות הד' בקמץ גדול, הראינו לו: איה המעלם מים, ואלו שני העברים המשפט בפעלים שהלמ"ד שלהם נעלם.

נד) הֵן אֲרָאֵלִם צַעֲקוּ חוּצָה (ישעיה ל"ג), אמר הגאון גדוליהם ואין למלה חבר בהיות מלאכי שלום כפול כמשפט רובי הנבואות, ויאמר ר"א כי אראלם כמו בשלם הבשר, ולדעתי הוא ירושלים שנקראת אריאל על שם המזבח, או בעבור דבר אחר והטעם כשיראו אראלים הם שרים שלה חמס יצעקו חוצה.

נה) רָפָה שְׁכָרְיָהּ (תהלים ס'), אמר הגאון כמו הרפה לה, ור"א אמר שהיא מגורת רפואה, כי אותיות אהו"י מתהפכים וה' חשוב כמו א' בסוף המלה, ואין הפרש ביניהם במכטא,

נו) מְשֻׁרַת עֲנָבִים (במדבר ו'), אמר הגאון מלשון משנה שורין, ויאמר ר"א כי ה' שרש ושרת, והטעם עבודת, ולא אמר מאומה, כי מה טעם לאמר לא ישתה כל עבודת ענבים?

נז) וְיִשְׁקוּת פְּסִילִים (משלי ח'), אמר הגאון כמו שלו, והטעם שגנת וכמוהו על השל, אע"פ שיש שפרשו בו על הסכה, כמו בשלי. ויאמר ר"א שהוא כמו שלו כל בוגדי בגד, וב' הפי' נכונים א"כ אין להשיב על הגאון.

נח) עַד כִּי יבֹא יְשֻׁעָה (בראשית מ"ט), אמר הגאון כמו שלו.

ויאמר

וַיֹּאמֶר ר"א שְׁמַעָה נ' טַעוֹת, וְלֹא אָמַר מֵאוֹמֶה כִּי מִצְאָנוּ ה' בְּסוֹף מְלֶה תַּחַת וַי"ו לְשׁוֹן זָכַר שְׁאִינוּ נִמְצָא כְּמוֹ בְּתוֹךְ אֵהְלָה, גַּם מִצְאָנוּ נַח נַעֲלָם תַּחַת הַדְּנֵשׁ, וּמִצְיָנוּ יו"ד נַעֲלָם לְמִשְׁךְ וְאִין לֵהֶם מִסְפָּר. וְהִנְכוּן בְּעֵינֵי שִׁדְבַר עַל גְּלוּת שִׁילָה, וְאֵלּוּ כֹּאשֶׁר אָמְרוּ רַבִּים מְנוֹרַת שֶׁלֶל, הִיָּה שְׁלִילוֹ אוֹ מִן וּבְשִׁלִּיתָהּ הִיָּה שְׁלוֹ, וְעוֹד לְמָה יוֹכִיר הַשְּׁלִיָּה. תַּחַת הַבֵּן? וּפְרִשְׁתִּי בְּסִפְרֵי הַיִּשָּׁר כִּי נִבֵּא עַל דוֹד, וְשִׁלָּה שֵׁם הַמְּקוֹם בְּעִצְמוֹ שֶׁהִיָּה שֵׁם הָאָרוֹן, וְהַמַּעַם עַד כִּי יָבֵא קֶץ שִׁילָה אוֹ עַד יֵצֵא דַבַּר שִׁילָה, וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים שֶׁבַּ לְשִׁבְטֵי יִתְּוֹדָה וְכֵן הַכְּתוּב מֵעִיד: וַיִּמַּשׁ מִשְׁכַּן שֶׁלָּה וַיִּבְחַר בְּדוֹד עֲבָדוֹ.

(נט) שְׁלֵף יָבִישׁ (תהלים קכ"ט), אָמַר הַגָּאוֹן מִלְּשׁוֹן מִשְׁנָה שְׁלֵפֵי קִיָּיר, וְר"א אָמַר שֶׁהוּא כְּמוֹ שְׁלֵף אִישׁ נַעֲלוֹ, וְשֵׁנֵי הַפִּירוּשִׁים נִכּוֹנִים הֵם בְּעֵינֵי .

(ס) תְּשׁוּרֵי (ש"ה ד'), אָמַר הַגָּאוֹן מִנְחָה, וְכִמּוֹהוּ וְתִשׁוּרָה אִין לְהַבִּיא, וְטַעַם ר"א רַחוּק מַעַט .

(סא) אֲשַׁחֲהָ (תהלים ו'), אָמַר הַגָּאוֹן שֶׁהוּא כְּמוֹ כֹּאשֶׁר יִפְרַשׁ הַשַּׁחָה דְרֶךְ מִשָּׁל, כִּי הַתְּקַבְּצוֹ דְּמַעוֹת בְּמַסְתּוֹ וְעַל מִשְׁיחוֹ, וּב' בְּכָל לַיְלָה מִשְׁרַת עִצְמוֹ וְאַחַר עָמוֹ כְּמוֹ מֵאֵל אֲבִיךָ, וַיֹּאמֶר ר"א שֶׁהוּא לְשׁוֹן רַחֲיִצָּה בְּאַרְמִית, וְאַחַר שִׁמְצָאָנוּ לוֹ חֶבֶר בְּלֶה"ק אִין לָנוּ צוֹרֶךְ לְאַרְמִית, גַּם הוּא מִשָּׁל לְדַבְרֵי ר' אַדוֹנִים .

(סב) בְּאַשְׁמֵנִים בְּמִתִּים (ישעיה נ"ט), אָמַר הַגָּאוֹן שֶׁאִין לוֹ חֶבֶר וְטַעַמוֹ כְּפִי מְקוֹמוֹ, וְר' אַדוֹנִים אָמַר שֶׁה"א נוֹסֵף וְטַעַמוֹ שְׁמָנִים וְדִשְׁנִים הֵיינו כְּמִתִּים (אֲשֶׁר כִּסְּנָם צִבָּה לְאַחַר מוֹתָם . מוֹרֵשׁ) א"כ מָה טַעַם הַב' וְעוֹד כִּי דַבְרֵי הַנְּבִיאִים כְּפוּלִים .

(סג) וַיָּבֵא גַם הַשֶּׁטֶן (איוב ב'), אָמַר הַגָּאוֹן שֵׁם אָדָם וַיֹּאמֶר ר"א שֶׁהוּא מִחִמְלָאכִים, וְכִכְרֵי הַבְּאֵתִי רֵאִיָּה מַחֲזֶקֶת דַּבְרֵי ר"א בְּפִי אִיּוֹב, וְאוֹלֵי הַגָּאוֹן אָמַר כֵּן בְּעִבּוֹר שֶׁלֹּא יִבְיִנוּ הַרְבִּים הַסּוֹד, רַק אַחַד מִנֵּי אֵלֶּף שֶׁקֶשָׁה לוֹ לְאָמַר שְׁמֵלֵאכִי ה' שְׁמָנִים .

סד) אֵל הַנְּחִילוֹת (תהלים ה'), אמר הגאון לשון תפלה מן זיחל משה, ור"א לא פירש מאומה. והנכון כי תחלת המזמור הוא: כמו פיוט שטעמו על כך ועל כך, ואלו היינו יודעים אנה אותו מזמור או היינו מחפשים לדעת מעם נחלות אולי הוא מל' נחלות לשון רבים.

סה) נִפְתִּי (משלי ז'), אמר הגאון מגזרת נפת, ור"א אמר מלשון משנה והוא נכון.

סו) לֹא נִפֵּל אֲנִי סָבִים (איוב י"ב), אמר הגאון גדול, ואינו כאשר חשב הגאון שטעמו כאלו יאמר אין אני גדול מכם וכמוהו לדעת המפרשים הקדמונים ויפלו מאד בעיניהם, ואולם הר נופל יכול, ולדעתי שמלת ויפלו כמשמעה שנלאו ונפלו בעיניהם בעצמם, ופי' הר נופל הוא, ואך מעט רחוק, הר הנופל הוא הר עד שיבול, ונכון שטעמו גבוה וגדול, כמו הנפילים; ואם אמר אומר למה לא אמר הר נפול, אין לערער על השמות כי יצאו על משקלים שונים, והעברים לא יאמרו רק משקל הפעלים, ולהיות לא נופל אנכי מכם כאשר אמר ר' אדונים קרוב מאד.

סז) לְתַלְפִּיּוֹת (ש"ח ד'), אמר ר"א שהגאון אמר כי הת' ישרש וטעמו לתלוליות א"כ המלה שתיים וטעמו לתלות פיות, כמו חרב פיות, והעד אלף המגן תלוי עליו ואינו רחוק, ורבי אדונים לא פי' בו מאומה ויאמר ר' מרינום כי הת' נוסף והיא חסר אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ, והטעם שיורה וילמד עוברי דרכים, ור' שלמה בר' יהודה אמר שאין לו דומה וטעמו נפלא.

סח) לֹא שְׁעָרוֹם אֲבוֹתֵיכֶם (דברים ל"ב), אמר ר' אדונים כי הגאון פי' בו לא שערו לכם אבותיכם, והוא לא פי' בו מאומה, ויאמר ר' יצחק בר' שאול נ"ע שהיא מגזרת לשעירים והטעם לא היה בדעתם שיהיו שעירים; והנכון בעיני כמו ושערו חרבנו מאד, ואולי ככה דעת הגאון והמלה מפעלים העומדים, וטעמו לא שערו מהם ר"ל לא פחדו מהם, וכמוהו בני יצאוני שהטעם יצאו ממני. בדמי

סט) בְּדָמֵי יָמִי (ישעיה ל"ה), אמר הגאון בלחלוח והמעט כנפן בדמך. וי"א בדמך מגורת דמות ואם הוא ל' כמו צו לצו, ורוב המפרשים פרשוה. בהכרת ימי כמו: ודמיתי אמך.

ע) לֹא אֶרְאֶה יְהוָה (ישעיה ל"ח), אמר הגאון כמעט הוראה. ולא הביא ראיה, ויאמר ר' אדונים כי איננו בכל המקרא ונוכל לתקן דברי הגאון, כי ראות מעשה אלהים היא הוראה.

עא) דְּרֹדֵי גִּסְעַי (ישעיה ל"ח), אמר הגאון מלשון ארמית, כמו מדור, ויפה פי' ואולי כל דודי מגורה זאת.

עב) מְזֻדָּת בְּעֵתוֹ (איוב ל"ח), אמר ר' אדונים כי פי' מזרות כמו מזלות, ואינו ישר דק הוא כוכב שיקרא בשם זה אך שמות הבכבים חמניים, וטעמו מן החרר תבוא סופה שלפעמים ה' משנה התולדות ונקרא חדר בעבור שאין ישוב בדרום כי כלו בצפון, ויאמר ר' משה הכהן כי מזלות שם רוח כמו ומזורים קרה, והכה: דברי ר' אדונים.

עג) וְעֵשׂ עַד בְּנֵי־הַתְּנַחֵם (איוב שם), אמר הגאון כמו עס כמו ויבואו האנשים על הנשים ויפה פירש. ור' אדונים החריש.

עד) פְּרָעוֹת אֵיבִיב (דברים ל"ב), אמר הגאון פורענות ואינר רחוק, ויאמר ר' אדונים כי הגאון אמר בפיוטיו מהונד הגר, ואנחה מן אהה, ואני אשיבנו ידענו כי פיוטי כל אנשי מורח כלם על זה הדרך נם רוב פיוטי אנשי מערב ומשפטם לבקש מלות זרות וקשות, ואין תימה על זה כי לא נודע דקדוק לשון הקדש עד קום ר' יהודה ב"ר דוד ראש המדקדקים, ואם באנו לדקדק בספרים שאינם דרך חרוזים נמצא בהם טעויות רבות בדקדוק גם בטעמי המלות, אף כי בכל חרוז, ושאמרת כי ביום סגריר חברת חרוז לפני קרתו מי יעמוד הלא אתה. אומר בחרוזים, ולב מהנד

לך ברא ואיך יוכל האדם לברוא לב אחד לעצמו הלא ידעת אם לא שמעת כי הבורא אחר? וזאת המלה לא נמצאנה בכל המקרא מטעם זה כי אם על השם לבדו.

עוה — אמר עזר ר' אדונים כי הגאון אמר עיר תהלת כמו תהלות, וכמוהו נחלת שפרה, ור' אדונים דמס. ודעתו כי תהלת סמוך למלה חסרה כמו ושכורת ולא מיין, רק נחלת שפרה אינו כן כי ה' בקמ"ץ גדול הפך כל סמוך על כן טעמו כמו נחלה שפי פי' ר' משה הכהן. —

עזו צוֹר הַתְּעוּדָה (ישעיה ח'), אמר הגאון שמור העדות חתום תורה לא רצה להחביאה כמו וחתום הספר, צוהו לכתבה זולתי זה לא היה ראוי לכתבה; ור' אדונים שתק, והנכון כי הדבר הפוך מטעם כי חתום הוא על כן אמר הנביא המסתיר פניו מבית יעקב, ומעם לכתוב ספר החתום בדניאל בעבור שהמשכילים יבינו החתום בעת קץ.

עזו פִּלְגֵי טַיִם (איכה ג'), הזכיר ר"א פי' הגאון [ע] וחוא זכון. **עזה** חִשְׁמֹנִים (תהלים ס"ח), אמר ר' משה הכהן שהוא מגזרת השמונאי וטעמו סגן. —

עט כְּבֹרַת אֶרֶץ (בראשית ל"ה), אמר הגאון כמו ל' זהב' אינו שורש ואין לו חבר, ור' אדונים אמר מגזרת כביר והוא זכון גם אם מעט רחוק. —

פ מִי פָּעַר וְעִשָּׂה (ישעיה מ"א), אמר הגאון שהוא עתיד כמו ועשה בצלאל ונכון הוא, גם יתכן היותו עבר כמו אף עשיתיו. —

פא וַתִּקַּח (בראשית מ'), אמר הגאון שפי' ותלא — בחלוף ה'

ה' בא', ונכון שיתחלף רק בתחלה המלה שהוא נוסף בעבור שלא יתכן לעולם, ואני אומר שיתכן שפי' הנאון אינו בחלוף רק במעם כאדם נלאה לא ידע מה יעשה, והוא נכון מטפשות ר' אדונים כי מה מעם לאמר שהשתמו אנשי מצרים? רק מעמו שלא ידעו מה יעשו, וכמוהו כמתלהלה המראה עצמו כאלו לא ידע מה יעשה.

פב) עַל אֵילַת הַשָּׁחַר (תהלים כ"ב), אמר הנאון כמעם כנבר אין איל, ויאמר ר"א שהוא כמו אילת אהבים ולא הזכיר לפי' מעם; ולדעתי הוא תחלת פיוט בדברי חשק או דרך משל כשיר השירים, והוא מעם כך במחו. —

פג) כִּדְרוֹר (ישעיה כ"ב), ויאמר הנאון כי כדור שורש לכידור; ור' אדונים אמר שהתיבה משולשת והכ' נוסף ואינה כי אם שניה כי אות המשך לא יספר גם לכידור אינה מלה מחומשת רק משולשת. —

פד) — ויאמר הנאון כי ישעיה היה לשונו צח ונעים ויאמר ר' אדונים כי זאת מעות לפי שכל דברי המקרא הם דברי השם, והמעות ביד ר"א כי מעמי המלות הם נכוחות ודמיונות יחד שם השם בשמות הנביא והוא ירכיב המעמים כפי כחו שקבל בתחלה מהשם וכפי תולדתו ומשפטו לולי שאין ספר זה מוכן לדברים כאלה: —

פה) — ויאמר הנאון כי שמות החיים לא יסמכו, ור"א אמר כי יסמכו ויודעו ואמר שנכון לומר יעקבום ויעקבנו, וזה מעות גדולה כי לא נמצאו כזה בכל המקרא ועדיו עדי שקר כי הלבנן אינו ישם חי ובני היצהר הוא זית ואם הפי' לפי דעתו בני היצהר הה"א לא בא רק על שם שהוא כמו מין כמו שבט המנשה הלא תראה שיוכל האדם לומר ישמעאלים כי ישמעאלים שם המין ולא יאמר ישמעאלים לב' אנשים ששםם ישמעאל, כי היחס דרך אחרת מהשם הפרטי. —

האהלי

פז) הַאֲהָרִי (יהושע ו'), מלת שם כולל ומעמו האהל שלי
וואת דרך אחרת ואם היא זרה.

פז) וְהַיִּלְדָּה (דניאל י"א), אמר הגאון כמו האומרה בלכבה,
והמפיק בסוף בעבור אות ה' ופעה בו ר"א מעיות רבות.

פח) דְּבַר הַמְּדָה נְחוּץ (שמואל א' כ"א), אמר הגאון כמו
לְחוּץ בחלופ נ' בל', ויאמר ר"א שהוא מגורה וחצית את המלקוח,
וזה מעות גדולה בדקרוק כי הנ' שורש כנ' נבוב ילבב ולא יתכן
היותו מבנין נפעל ואלו במשקל נכון איך יאמר נחוץ מוחצית רק
נחצה כמו ואשר היה נעשה ליום אחד, ולדעתי דברי הגאון נכונים
במעם כי פ' נחוץ כמו לחוץ רק לא יתחלף אות באות כי אם ש'
בס' וו' עם צ' ואותיות הנוח לבדם. —

פט) נְעָרְמו (שמות ט"ו), אמר הגאון כמו ערמת חטים
ותמה ר"א מפ' זה ואין לו פ' אתו דק בדרך דרש שאינו על
פשוטו של מקרא.

צו) תַּעֲנֵן לָהֶם (שמות ט"ו), פ' הגאון כמו וענתה ונכון
הוא, גם דברי ר' אדונים נכונים. —

צא) אָרְךָ הָאָבֶר (יחזקאל י"ז), אמר ר' אדונים שפ'י
הגאון כמו על אברתו ושאין לו מעות כלל.

צב) יִי הוֹשִׁיעָה (תהלים כ'), אמר ר"א שפ'י או מושיענו
או מלך וכמו מה לך הים; ולדעתי הוא כמשמעו וככה אומר כי
הושיע ה' משיחו והטעם כאשר נקרא קול אחד ואנחנו בשם
אלהינו נזכיר הושיענו בישועת משיחנו ועננו. —

צג) הַצֵּמֶר וְהַצֶּקֶשׁ (ישעיה ו'), אמר הגאון שהוא לשון
שמירה

שמירה, ור"א אמר שהוא מגזרת ושקט הוא אל שמריו והעד שהמלה מלרע, ואין זאת ראייה כי מנהג הנפעל להיות פעם מלעיל פעם מלרע, כמ' ויצמד ויאסף משו. וכך יאמר השמר מלעיל ומלרע כי אין משפט לשון הקדש לעשות הפרש בטעמים אם היו משונים בפעלים כי אם בשמות וטעם השמר והשקט שישמר מעשות מלחמה רק ישקוט וכמוהו וייראו מכם ונשמרתם מאד והעד על פי' כי איך יעשה פעולה מגזרת שמריו והוא רחוק מאד.

צד) צְלֻמוֹת (איוב נ'), אמר הגאון שהוא שתי מלות, ויאמר ר' אדונים שנוסף ה' על צלם והביא חברים, ואינם דומים לו ואמר הפרשדונה מן פרש ומה יעשה בד' ואינו כי אם מהעקרים הנקראים מלכים, ולפי דעתי מלת צלמות כמו חשך והוא עיקר ועל כן לא יסוד לעולם.

צה) בְּנֵאֵר בְּקִימוֹר (תהלים קי"ט), אמר הגאון שהוא מן נודד, והדין עם ר' אדונים רק הוא כמשמעו שרמה עורו לנאד שימשך בהיות בקימור מקום עשן.

צו) בְּכַנִּים (תהלים ק"נ), אמר הגאון כמו מינים, ויאמר ר' אדונים שהוא אחד והמעם כלי נגון אחד, ודברי הגאון אמת בעבור ה' והמ' לשון רבים כמשפט ופעמים ישימו העברים הדגש תחת אות המשך בחסר, א"כ הוא נגון בכלים רבים ולא כשאר נגונים ודבר זה ידוע גם היום.

צז) תַּמּוֹ תְּרֵבוֹת (תהלים ט'), אמר הגאון מלשון חרבן, ויאמר ר' אדונים מן חרב כמעם גוי אל גוי חרב, ואין זה טעם המקום הלא תראה אחריו, וערים נתשת, ויש ספרים שהת' המזוף אע"פ שנכון להיות פתוח, ודברי הגאון אינם רחוקים.

צה) צַעֲקוּ יְיָ שִׁמְעֵ (תהלים ל"ד), אמר הגאון עם הצדיקים ידבר

ידבר ויאמר ר"א שמדבר לרשעים ודברי שניהם נכונים שיש פסוקים דבקים עם הקרוב להם כמו ואם שלש אלה, ואף לאמתך תעשה כן.

צמ) מְאוֹיָבִים בְּנֵהוּ (ההלים ס"ח), אמר הגאון כמו מנהן, ור"א אמר כי הוא כמו ממנו והנכון שהמלה זרה כי אין טעם לדברי ר' אדונים, ואולי היא מורכבת כמו עדנה את אשר ערן והטעם מכל אויב שתבקש, הוא בידך, גם רחוק. —

ק) בְּתַעַר מְלֻמֵּשׁ עֲשֵׂה רַמְיָה (תהלים נ"ב), כורת ומעוות כך אמר ר' אדונים על הגאון — חזה לא יתכן — רק פי הכתוב שעושה רמיה ידמה להער מלומש.

קא) יִנְהַיְנוּ עַל־מִוֶּת (תהלים ס"ח), אמר הגאון ישיבנו לימי עלומנו וככה פירש ר' משה הכהן ספרדי, ור"א פי' מגזרת נעלם, ויקומו טוענים עליו שלא תמצא ואת הגזרה במגרעת והראיתי להם עלמנו למאור פניך, ואמרו כי פי' עונות עלומינו ולא דברו נכונה מהיות אחריו למאור פניך הרבך עם דבר נעלם ולדעתי פי' עלמות מגזרת עולם, והטעם הוא אלהינו עולם ועד. העומד לעולם הוא יהיה המנהיג שלנו ואין מענה מחסרון הלמ"ד כי העד ה' מלך עולם ועד. אמרתי עולם חסד יבנה שפי' אינו כאשר חשבו רובי המפרשים, ואם יוסיף למעון איך ידבר עלמות מגזרת עולם אין חימה כי אמר לעילום וחכמינו ז"ל עולמית.

קב) אוּ הִנֵּסָה אֱלֹהִים (דברים ד'), אמר הגאון שהוא קדש והעד הנסה בעבור שיש לו היכולת כי מה טעם לאמר היש אל שיעשה ככה רק הטעם שהשם עשה בעבורם מה שלא עשה עם גוי בעולם.

קג) לֹא אִמּוֹן בָּם (דברים ל"ב), אמר הגאון אמונה, ויאמר ר"א שהוא תואר והטעם לשון יחיד כמו פסו אמונים, אמונים

אמונים נוצר ה', ואני אומר ששניהם נכונים כי מצאנו שומר אמונים שם ולא תואר, וה"א אמת בלי ספק. —

קד) מְשַׁתְּחִייתֶם (יחזקאל ח'), נכון היות המלה מורכבת מפועל עבר ומפועל הווה והמעם משתחיים עם השתחוייתם כמו **יִוְשְׁבַת בְּלִבָּנוֹן מְקוֹנְנֵת בְּאֶרְזִים**. —

קה) הָעִיר הַזֹּאת תִּשְׂרַף בְּאֵשׁ (ירמיה ל"ח), לדעת בן קריש התי' שלא לנוכח כמו באור תשרף, ואין צורך, רק התי' לנוכח זהמעם שתסבב שרפחה וכאלו אותה תשרף אותה השליכה אל היוצר לבן קריש שחצר מלת בית, וכשיאמר אל היוצר כאלו אמר אל בית היוצר. —

קו) וְהִצְרֹתִי לָהֶם לְמַעַן יִמְצְאוּ (ירמיה ז'), אמר כי פ"י הכתוב שהשם יביא עליהם רבים ויצר להם ויהיו נחברים במקום אחר למען ימצאו אותם הקולעים.

קז) עַת נִשְׁפָּרַת מַיִמים (יחזקאל כ"ז), אמר שנכון היות נשפרת הדבר עמה והנכון שתחסר מלת היתה.

קח) וְשׂוֹר בְּהִמּוֹת יִתִּיתֶן (תבקיב ב'), אמר כמו יחיתך כי הדבר עמו, ואני אומר שתחסר מלת מחשבותיך הרומה לה.

קט) וּבְאֵשֶׁת נְעוּרֶיהָ אֵל יִבְגֹּד (מלאכי ב'), [א' ר"א] ראוי היותו הבגודו. וזאת מעות גדולה, כי היא שב למלת ברוחכם שימצא לשון זכר ונקבה.

קי) וְיָסֵם יְדִבֵּר עִמָּנוּ (הושע י"ב), אמר ר"א כמו עמו, ולא יתכן שיוסיף הנביא, אלא שהתנבא על ירבעם בן יואש בבית אל, ושב וחתנבא עליו הושע בן בארי ובעבור שניהם אמר כי המלאך

המלאך מצא יעקב בבית אל בשוכו מחרן ויברך אותו ועוד נשאר כח למקום ושם ידבר עמנו .

קיא) אֲרָאנוּ נִפְלְאוֹת (מיכה ז'), אמר ר"א כמו הראנו ולא אמר מאומה ופי' יאמר לישראל השומעים דבריו של נביא טארץ מצרים אראה בניך נפלאות וזה לשון קצר .

קיב) בְּמַצּוֹלוֹת יָם פָּדַדְתֶּם (מיכה ז'), אמר ר' אדונים הנכון כל חטאתנו ונכון היא כמשמעו והמ' בעבור שאמר בתחלה לשארית נחלתו , ואם טען טוען הלא קרוב אליו ישוב ירחמנו , הראנו לו תבלעמו ארץ וקרוב אליו מי כמוך באלים ורבים ככה .

קיג) אִם לֹא נִכְתַּדְתִּי קִימְנוּ (איוב כ"ב), אמר ר' אדונים קומתם ואינו פעל עבר וראוי היה להדגיש כמו דיינים וכבר פי' בספר .

קיד) אִשָּׁה יִרְאֵת יְיָ הִיא תִתְהַלֵּל (משלי ל"א), הוא חסר כמו הנמצא ביה ה' .

קטו) כִּי יִבְשׁוּ מַאֲלִים (ישעיה ב'), אמר ר' אדונים הנכון תבושו ולדעתי החסר מלת בניכם .

קטז) וְאֵלִים כָּלֵם תֵּשׁוּבוּ (איוב י"ז), אמר ר' אדונים כמו כלכם ואין הטעם כך אלא אהם ואחרים . —

קיז) זְרוּעֵם לַבְּקָרִים (ישעיה ל"ב), אמר ר"א הנכון זרוענו ולפי דעתי זרוע המקוים .

קיח) כָּל קְדוֹשִׁים עִמָּךְ (זכריה י"ד), אמר ר"א עמו ולדעתי התנבא לנוכח ירושלים ככהוב למעלה וחלק שללך .

ק"מ) פְּקוּדָה אֲזוּנִים וְלֹא יִשְׁמַע (ישעיה מ"ב), אמר ר' אדונים הנכון תשמע ולפי דעתי לא ישמע השומע וכמותו: ויאמר ליוסף. —

קכ) וְכָל פֶּתַח מְרוּקָה (יחזקאל כ"ט), אמר ר' אדונים כמו כנף, וזאת טעות גדולה, גם טעה בפי' כתפות חוברות ובמלת דעמו פלשתים וכבר פי'. —

קכא) וְאִם לֹא יִנְאֵל הַגִּידָה לִי (רות ר'), אמר ר' אדונים: הנכון הנאל ולפי דעתי אין צורך כי כן פי' ואם לא ינאל גואל אותה אדע כי אין זולתך לגואל ואהיה אתריך. —

קכב) הַנְּנִי יוֹסִיף (ישעיה כ"ט), אמר ר' אדונים הנכון אוסוף, ולפי דעתי הוא מבנין הקל מגורת ויספתי ליסרה ובמשקלו אהה תוסף גורלי.

קכג) טְּמֵעַמְדָּה יְהִרְסָךְ (ישעיה כ"ב), אמר ר"א כמו אהרסך ואין צורך כי תחזור לאויב או להורס.

קכד) הֶלְכָה נְיָא וְהַזְנוּי עָם (תושע ג'), לפי דעתי היה ניסף וכמוהו רבים.

קכה) בִּי יָסִיר אֶת בְּנֵיךְ (דברים ז'), לשון יחיד ורוב מקראות מלאים ממנו כי המדבר פעם ידבר עם הפרטים ופעם בדרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור רק אביך הראשון חמא אינו על ירבעם בן נבט שהמליכו ישראל ולא על פי ה'.

קכו) — ואשר הזכיר כי אלהים קדושים כמו קדושים, לא אמר מאומה כי למה פחד ממלת קדושים ושכח אלהים והאמת שכל מעשה ה' על ידי מלאכיו על בן פעם יקרא בלשון יחיד ופעם בלשון

בלשון רבים והישם הנקרא הוא לשון רבים ואסור לאומרו בלשון יחיד ואין ספר זה מוכן לדבר על סוד שם הנכבד והנורא כי עמוק הוא.

קכז) וַיָּבֵא אֵלַי אַנְשִׁים (יחוקאל י"ד), על הגדול שבהם אמר כמו ויצאו עד חברון רמו לכלב לבדו.

קכח) וַיֵּאָד אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹאוּ קצת כה אלו (ז) וַיֵּאָכֵר עַד (שמואל י"ב), הנכון ששאל המלך ענה ואמר עד.

קכט) וַיִּקְרָאָהוּ (ישעיה ל"ז), נכון הוא שלקח חוקיהו הספרים שהיו רבים והא' שהיה בו רוב הדברים פרשו לפני ה'.

קכ) עַמְל הַכְּסִילִים הַיִּנְעָנִי (קהלת י'), לפי דעתי תיגע כל אחר ואחד אשר לא ידע וכמוהו בנות צעדה עלי שור, על בניה כי איננו, ונגנינותי ננגן, וקבל היהודים.

קלא) יְהִי אֲהָרִיתוֹ לְהַכְרִית (תהלים ק"ט), הרבה ידברו לנקבה כמו לזכר וכמוהו כי יהיה נערה בתולה.

קלב) לְזֶם עֲבָרוֹת יוֹבְלוֹ (איוב כ"א). כולם התוציא מורות בעתו פרשתיו סמך כל אחד.

קלג) — ובמלת יַחֲזוּ כְּגִמּוֹ (תהלים י"ח), אין צורך כי הוא לשון רבים כמו נעשה אדם בצלמנו.

קלד) וְעֲלֵתָה כְּאֹר (עמוס ח'), יתכן היותו כמשמעו או אם הוא חסר י' אין תימה כי אותיות המשך ימצאו נוספים ונעדרים וככה לא יהל שב ערבי, מקרני רמים, כי על יום טוב בנו.

קלה) וְעֵשָׂה אָח (יחוקאל י"ח), יתכן היותו כמשמעו, והמעם איזה מהם תהיה, ולהיות אחד אינו נכון, כי איך יהיה אחד

אחד מאח, ודרך המתרגם אינה בדרך פשט.

קלו — ואתמה על ר' אדונים איך יתכן היות על דל שפתי כמעט דלתי, ואם הוא מגורת דלתי יהיה ב' שרשים, כי המעם יזיח שהוא שורש או שניהם מעלומי הלמ"ד, ובא' הת' תחת הה"א כמו שפתי, ע"כ באה המלה מלעיל כמשפט תפארה תפארת. אשה אשת, כי מצאנוהו במקום מוכרת, נפל אשת אין הפרש בין סמוך ובין מוכרת.

קלוז **שְׁרָעוּת** (שמות כ"ח), נכפל הרי"ש, כי שרשרת גדלות הוא השורש הפך דברי ר' אדונים.

קלח **סוּמְפְנִיָא** (דניאל ד'), מלה ארמית ואין צורך להוכירה.

קלט **לְמִדַּת הַמֶּלֶךְ** (ר"ה א' כ"ב), אמר ר' אדונים ומנדה בלו והלך, יתכן פי' רק אין למדת המלך חסר נו"ן, תרע שיאמר בלשון ארמי תנדה.

קמ **נָא מְאוּר** (ישעיה כ"ה), חסר ה' מלמ"ד הפעל הגעלים כמו צו לצו.

קמא **בְּלִבַּת אֵשׁ** (שמות ב'), אמר ר' אדונים כמו להבת אש ואינו נכון כי לא יעדר הה"א כ"א בסוף המלה שדומה לאל"ף המשך, א"כ אין פירש כ"א בלב אש, ואין מענה למה לא נקדים זכר האש כי לא יזיק בעבור שנפת"ח הלמ"ד שמשקלי השמות משתנים אין קץ להם, וכמו זכגנה אשר מים אין לה.

קמב **צַר וְאוּר** (ישעיה ו'), גם זאת מעות גדולה ביד ר' אדונים שפירש צוהר, ואינו ה"א כמשפטו, והמעם ואויב יראה והאור

זהאור שחשך בהריסת המדינה ראה מעוף צוקה.

קמנז **פְּלָה בְּפִית** (שמואל ב' י"א), הם ב' שרשים א' גם ה' בסוף התיבה כמו לא יכלה ממך לא תכלה רחמך.

קמדר **הֵן פְּנֵי** (איוב ז'), הנכון חו, והטעם שאלתי ובקשתי כי אלו כדברי ר' אדונים [נ] היה תותי ולא תוי.

קמה **סוּתָה** (בראשית מ"ט), כבר כו' שהם ב' שרשים מגזרת סוּתָה מסוה.

קמו **לְבִיא** (ישעיה כ"א), פתו"ח הלמ"ד על ה' בנין הנוסף, כמו לשמיד, ולנפיל ירך, שאותיות המשך ימצאו נעדרים.

קמוז **עֲקְרוּ שׁוֹר** (בראשית מ"ט), אמר ר' אדונים שפ"ו הגאון חומה, ולשקול הדעת פירש שור ממש ולדעתי פ"ו הגאון נכון שהיתה שכם מוקפת חומה, ואם אמר האומר למה אינו בשור"ק כמו עלי שור ? גשיב כי החול"ם והשור"ק יתחלפו בפעלים ובשמות.

קמה **יוֹנָת אֱלִים** (תהלים ג"ו), אמר ר"א שהגאון פ"ו מגזרת לא תונו והיא לא פירש בו מאומה והנכון מטעם חול"ם שהיא יונה ממש.

קמט **בְּעֵים רוחו** (ישעיה י"ח), אמר הגאון שיכוד, ומאחר שבמלה זו יפרש המפרש כרצונו אין להשיב על הגאון.

קנ **וּכְסִילֵיהֶם** (ישעיה י"ג), פ"ו הגאון מזלות ור"א מחשה. ולפי דעתי הם כוכבים שהם בשני הסדינים ע"כ נקרא הא' אדום, הורני הנמלים, ומעם וכסיליהם קרוב לגזרת על הכסלים. חסנים

קנא (קנא) חֲמָנִים (איוב כ"ז), פ"י הגאון אלול ונראה שלא ישר
פירשו לר"א, זידוע כי הוא מנורת חמה.

קנב (קנב) מְכֹוֹשׁ מִבְּטָם (ישעיה כ'), אמר ר"א שהגאון אמר
שהוא כמשמעו, והמעם שהיו מביטים אליו, ואולי הגאון חפש דרך
המעם, אמנם לא יחסר המלה שאינו מאותיות המשך, ומי שמכמו
אליו מבטחו עליו.

קנב (קנב) אֶפְאִיָּהֶם (דברים ל"ב), אמר הגאון לשון אפ' ויאמר
ר"א מנורת פאה; והנכון שהמלה יתירה. אעפ"י שפ"י ר"א גם הוא
נכון.

קנר (קנר) הַלְוִיָּיִן (ישעיה כ"ה), פ"י הגאון המתמידים על
היין ונהלמו לו, כמו והלמה סיסרא ויפה פירש.

קנה (קנה) בְּשׁוּבָה וְנַחַת (ישעיה ל'), אמר הגאון בתשובה
והאמת שהוא בהשקט וכמו שובה ה', וכמו אם ישוב ולא ישוב
זהה פ"י היפלו ולא יקומו, היחשבו ישראל שנפלו ולא יקומו אם
ישיבו אלי ולא ישקטו במקומם, וכמו אם תשוב אלי תשוב, והעד
שאמר בסוף, ולא תנוד, ופעמו כפול.

קנר—ואומר הגאון שיר"ד פסוקים הם זונות; ואומר ר'
אדונים שדבריו אמת בלתי שני פסוקים שאינם סמוכים. ואני אומר
שסמך הגאון על אחד מהקדמונים וכבר פ"י היר"ד שאינם סמוכים,
וקשה שכולם: ה' הטוב יכפר בעד, פ"י בס' המאזנים.

קנז (קנז) זָכַרְד בְּרֵדַת הַיַּעַר (ישעיה ל"ב), אמר הגאון ובעת
הברד תברד ובעת החום תחום, ור"א לא פ"י בו מאומה והנכון
שה' יברד כי פעל עבר הוא, ע"כ הו' פתוח כמשפט, ומעם ברדת
היער במורד היער ולא במקום ישוב.

כנלותך

קנח **בְּנִלְוֹתֶיהָ** (ישעיה ל"ג), אמר הגאון מלשון ליאות, אולם פי' על טעם דבר כי מדקדוק הלשון לא יתכן, ונכון שהוא כמו כהתייבך שהוא כפול כמשפט, וי"א שכמוהו ימה לארץ מנלם, והטעם כמעט רחוק.

קנט **בְּחִיל קָבֵד** (מלכים ח' י"א), אמר הגאון שהוא כמו בחילי, ואעפ"י שבא כמו סמך נכון שסמך למלה חסרה, והטעם בחיל גוי כך וכך, והיה כבד, וכן כ"יין הטוב, כ"יין מקום פלוני הטוב, וכן שומר מה מלל. הטעם אם מליל שלישי או תשיעי לחודש בליל שודר ער מואב כמו בליל פלוני.

קכ **הַמֶּלֶךְ הָאֲשֵׁנִיר** (ישעיה י"א), אמר הגאון כמו ארון הברית, ולפי דעתי הוא דרך קצרה המלך מלך אשור, הארון ארון הברית העם המלחמה העם עם המלחמה, הנבואה עורר הנביא הנבואה נבואת עורר הנביא, האוהלה שרה אבו האוהל אוהל שרה, ורבים ככה.

קכא **וְשִׁאֲנַנְךָ** (ישעיה ל"ז), אמר הגאון כי הגו' נוסף, והטעם כמו שאונך ור"א החריש, ופי' הגאון נכון הוא, כי לא יכול מפרש לומר דבר אחר בעבור עלה באוני. ולפי דעתי דבוק למעלה, והטעם יען התרנוך אלי והתרנו שאננך.

קכב (כאן ולהבא חסר בכ"י), אמר הגאון שאין לו חבר, ופי' מקומו או חמתו, וכל המפרשים ור"א פירשו בעיניו והקוראים ספרו יחשבו כי ידע לו חבר אולי הוא כמו עד כי יבוא שילה ושרת עצמו ואחר עמו, כמו נוכירה דודיך מ"יין וב' באל שדי, וככה פי' כ"ולדה אפעה אשאג.

אמר אברהם המחקר : זה ספר התשובות שהשיב ר' אדונים
מצאתיו בארץ מצרים, והיו בו מעיות סופר הרבה. כי מנהג
מחברינו במקומות האלה, שלא יבדקו ס' הנכתב מהספר והנה
הסופר הראשון מעה, ויוסיף השני על חמאת הראשון פשע. עד
שלא יוכל אדם להנצל משבושי הספר. והשם השוכן עד לבדו
ישא עון כלנו כרוב רחמיו. גם ההעתק שהועתק ממנו זה הספר
היה מימים רבים ישן גושן ולא מתבארים אותיותיו. והגייר חתוך,
והכתיבה משובשת. והרבה מרחתי לתקן ולא תקנתי אחת מנר
אלף, ולו היו מגידי ספרים בלשכת הגוית הרבה טרחם ושכרם:
מאוד.

ספר הצחוק

על שחוק השקאקי

לר אברהם בן עזרא ז"ל.

אשורר שיר במלחמה ערוכה, קדומה למי קדם נמוכה,
ערכה מתי שכל ובינה, קבעוה עלי טורים שמונה, ועל כל טור
ישור בהם חקוקות, עלי לוח שמונה מחלקות, וקטורים מרובעים
רצופים, ושם המחנות עומדים צפופים, מלכים נצבו עם מחניהם,
להלחם והוא בין שניהם, פני כלם להלחם נכונים, והמה נוסעים
תמיד וחונים, ואין שולפים במלחמתם חרבות, ומלחמתם מלאכת
מחשבות, ונכרים בסמינים ומזמות, בפניהם רשומות וחתומות,
וארם יחזה אותם רגושים, ידמה כי אדומים הם וכושים, וכושים
בקרב פשמו ידיהם, אדומים יצאו אל אחריהם, והרגלים ידודון
בתחלה, למלחמה נוכח המסלה, והרגל יהי הולך לנגדו, ואת
אויביו יהי נוטה ללכדו, ולא יטה בעת לכת אשוריו, ולא ישיב
פעמיו לאחוריו, ואם ירחק ויטה מגבולו, ועד טור השמיני יעלה
לו, כמו פרש לכל פעם יהי שב, ומלחמתו כמלחמתו תחושב,
והפרש יהי נוטה פסעיו, ומסעיו לארבעת רבעיו, ואם ירצה ידלג
בתחלה, לכל עבר שלשה במסלה, והפיל בקרב הולך וקרב,
והוא נצב עלי הצר כאורב, כמו פרד הליכתו אבל יש יתרון
למה שהוא משלש, והסוס בקרב רגלו מאד קל, ויתהלך על דרך
מעקל, עקלקלות דרכיו לא סלולות. בתוך בתים שלשה לו גבולות,
והרוק יהלך מישור בדרכו, ובשרה עלי רחבו וארכו, ודרכי עקשים
הוא לא יבקש, נתיבו מבלי נפתל ועקש, וחמלך מהלך על צדדיו,
לכל רוחות ועמוד את עבריו, ויזהר בעת שבתו וצאתו, להלחם
ובמקום

ובמקום תחנונו, ואם אויבו באיבה יעלה לו, ויגער בו ויברח מגבולו. ואם חרוק באיבה יהדפחו, ומחדר לחדר ירדפחו, ויש עתים אשר יברח לפניו, ועתים יש לסתרו לו המוניו, וכולם הורגים אלה לאלה, וזה את זה ברוח המה מכלה, וגבורי שנים המלכים, חללים מבלי דם הם שפִיכים, ועתים יגברו כושים עליהם, וינוסו אדומים מפניהם. ועתים כי אדום יגבר וכושם ומלכם בקרב הם נחלשים, והמלך יהי נתפש בשחתם, בלי חמלה וילכד ברשהם, ואין סגום להנצל ומפלט, ואין מברח לעיר מכפר ומקלט, ועל יד צר יהי נשפט ונשטט, ואין מציל ולהרג יהי מט, וחילו בעדו כולם ימותון, ואת נפשם פדוה נפש ישׁהון, ותפארתם כבר נסעו ואינם, בשורם שכבר נגף אדונם, ויוסיפו להלחם שניה, *) וי את כל הרוגיהם החיה.

קוד מליצה צחה על עתוק השקאקי

עשאה הפארת המליצים

ר' מנשמור אבן יחייאה דל

בראשית ממלכת החילים העומדים לפניך, מלך ביפיו תחוינה עיניך, הנו נצב בראש כל צבאיו, ירוח ירוע אף יצריח, יתגבר על שונאיו, בעוצם ידו וגבורתו, ישען על ביתו, בית רביעי מכון לשבתו, ותהי ראשית ממלכתו, נצבה שגל לימינו, ויתן חנו, ולפניו שני פרשים נכונים, סוסים מווינים, ושני פילים צופים מימינים ומשמאלים, ושני רוקים משני עבריהם, המה נסיכיהם ושריהם, ואשר כח בהם, ולפני אלה שנים אחרים מקומם לא נעלם, המה הגבורים אשר מעולם, ואלה הם מושבותם, נרגלי מחנוהם, למשפחותם לבית אבותם, ועתה לכה נרוה דודים, ונתחי לך מהלכים בין העומדים, אגיד לך מסע החיל הזה ודברי בשפה ברורה

*) סהסרון נכר פה [?] וזל להטיב כל הכוגיסס לחתים — סמעטיק.

ברורה, משיבי מלחמה שיערה, המלך ללכת מבית לבית ממשלתו, אחת דתו בין באלכסון בין ישר במרוצה, כל אשר חפץ עשה, ולא ירום לבבו להרחיב צעדיו ביד רמה, או ימות במלחמה, ובתי הפילים אשר בם הולכים בלי מעד, שלשה המה מטיבי צעד. זלולי בשלשת בתים דרך עקלתון לבם לא ישיתו, לא ירעו ולא ישחיתו, הנה אלה נסעו מזה מלאכתם נגמרה, והפרשים שות שתו השערה, כל אחד חגור כלי מלחמה, הוד נחרו אימה, בית אחד ילך באלכסון בקומו, ובית שני טרם יעמד ממקומו. שם ישר נוכח עמו, ולפני הרוקים מהלכם כשר, יש דרך ישר, תנועה אחת לארבעתם לא יסכו בלכתם, כל הדרך אשר לפניו ילך כל אחד אם בכח ינבר, ואין דובר אליו דבר, רק אם אחד מהשרים ועבדי המלך לפנים. אין כח בהם לעבור עליהם, לא מהמונם ולא מהמהם. והגבול אשר עדין ילך כל אחד לבדו. כי ירט הדרך לנגדו, ואף גם זאת במה גדול כחו, כי לפעמים אחד מצעירי החיל יקחנו בשלום שודר יבואנו, ולמלך בעל מלחמתם: אין שוה לעמוד בקצה הדרך לעומתם, וללכת שם לא ינסה, לא יראה ולא ימצא, זולתי בהיות לפניו אחד העם למגן ולמחסה, וגוה מגבר יכסה; ואם יקום והתהלך בחוץ על משענתו, אחרי הראותו, והמלך קם בחמתו, ילך זיסתתר אחרי הגדר והמחיצה, וינס ויצא החוצה, הנה נא ערכתו לפניך אמרי שפר להדריך ולהופיע, בכל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע, ובאנשים אליו נגשים, הלא כתבתי לך שלישים, וההרכתך בעומק הצחוק ראשו ורובו, כל אשר לבן בו. ולא נפקד מהם עד אחד אלינו, אשר לא כתבנו, כי אם אשה עצורה לנו. יען כי בשבתה בראש מרומים עלי קרח, הומיה היא וסורת, ללכת תחגור בעזו מתניה, בביתה לא ישכנו רגליה, הולכת בתים בכל עבר ופנה סביבותיה נראו, שלשה המה נפלאו, ואחרי הרבתה למלאות פעם ראשונה מאוייה, כמה נאות פסיעותיה, מבית לבית באלכסון הליכתה, חוברת אשה אל אחותה, והמלך לבוש הברדים השחורים בבית רביעי לבן מקצה מזה, זה לעומת זה, וגו: זוגו עומדת משמאלו בבית אפל, וגגש אל הערפל, יען עינו עליה לא

יפקח, כי אשה כושית לקח; ואין הפרש ביניהם בבואם לקראתך, בדרך אחד יצאו אליך, בהלוך אחד, ומסע אחד, משמן בשרם ירוה, כמות זה כן מות זה; רק השחור יגדל בהיות לפניו עם גדול ורב במרץ, הולכים כעבדים על הארץ, נוסעים חבילות חבילות, ויעפילו לעלות, מדלגים מבית לבית בגבורה, ודגליהם דגל ישרה, ואם לשלול שלל ולבוז בו להם חפץ ורצון, ילכו בית אחד באלכסון, ויש מהם רב אונים ויוסיף חיל, או ידלג כאיל. והלך בכל מחוז חפצו, ובא עד קצו, שם יקל מנשרי שמים, ואץ ברגלים, ועשה כאשר נפשו חפצה, כל מלאכות שאשה עושה, וזניהם המלכים עולי שמים, להרג ממים, מלך אסור ברהמים, וכשבת המלך על מושבו, ויצוהו אחד מעבדי אויבו. לצאת מנבולו אל כל עבר, פן יפגענו בדבר, ואץ לצאת מביתו, ומקום לחנותו, ויחפש ולא מצא, כי אנשי החיל ללכדו נצבים עליו, שולח ברשת ברגליו, או נהפך למשחית כבודו, הוי ארון והוי הודו! ועמו נשאר אחריו לאפס ותוהו, כי במה נחשב הוא? ויש פגע אחר בו זשח מרום אנשים וישפל, ידכה ישוח ונפל, עת מלך ריבו אותו מנרולתו הוריד, עד בלתי השאיר לו שריד, או ממצבו ויקרז נהרף ונכחד, איכה ירדוף אחד, זה נשמר בכבוד ושררה, וזה ימות בנפש מרה. — כן יאבדו כל אויבי הגביר* ודורשי רעתו זאוהביו כצאת השמש בגבורתו.

* נראה לי כי הסופר הזה כתב המליצה הזאת ותנחה למנחה לכבוד אחד הגבירים, לזכר הנחוק השקאקי, ולליו המוקף מלחו נזק. מהיל.